

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Martina Brennová

Svět pražských matek na rodičovské dovolené

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Martina Brennová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

BRENNOVÁ, Martina. *Svět pražských matek na rodičovské dovolené*. Praha, 2012. 61s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá volbami pražských žen na rodičovské dovolené, a to především v oblasti kombinace práce a rodiny. Volby žen nejsou vždy výsledkem jejich ideální preference a jejich konečná podoba je silně ovlivněna institucionálními podmínkami a zájmy celé rodiny. Preference žen se orientují také podle ideologie mateřství, kterou upřednostňují. Práce se dále věnuje budování symbolických hranic mezi matkami a bezdětnými ženami. Matky se vůči bezdětným ženám vymezují pomocí morálních kritérií a vůči sobě navzájem prostřednictvím znalosti mateřské kultury. Matky na rodičovské dovolené popisují toto období jako šťastné a nevnímají ho v intencích ztráty svobody či sebeobětování. Přesto reflektují, že dlouhodobý pobyt doma je stereotypní a může vyvolat pocit izolovanosti. Část žen se z toho důvodu snaží alespoň částečně vymanit ze sféry péče o dítě a vrátit se do světa dospělých.

Abstract

The thesis deals with choices made by women on maternity leave living in Prague, predominantly in the area of work and family life. Women's choices do not always represent their preferences and are strongly influenced by the institutional conditions and family interests. Women's preferences are also determined by the idea of maternity preferred by them- Another focus of the thesis is the construction of symbolic boundaries between mothers and childless women. Mothers differentiate themselves from childless women based on moral criteria and from each other based on the understanding of motherhood. Mothers tend to describe maternity leave as a happy period and do not think of it as of a loss of freedom or a sacrifice. However, they admit that long-term maternity leave is stereotypical and can induce feelings of isolation. For that reason, a part of women try to break free, at least partially, from the childcare and return into the realm of adults.

Klíčová slova

rodičovská dovolená, ideologie mateřství, symbolické hranice, kombinace práce a rodiny

Keywords

parental leave, ideology of motherhood, symbolic boundaries, harmonization of work and family

Rozsah práce: 130 065 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Martina Brennová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. PhDr. Šanderové, CSc za konstruktivní připomínky a rady při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat všem komunikačním partnerkám za jejich účast na mém výzkumu.

Teze diplomové práce

Projekt diplomové práce:

Jméno studenta: Martina Brennová

Předpokládaný název: Konstrukce identity pražských matek na rodičovské dovolené

Expected title: Construction of identities of mothers on maternity leave in Prague

Klíčová slova: konstrukce identity, kolektivní identita, genderová identita, rodičovská dovolená, symbolické hranice

Keywords: identity construction, collective identity, gender identity, maternity leave, symbolic boundaries

Zásady pro vypracování:

V současné společnosti převládá názor, že péče o malé děti je výhradně záležitostí žen. Od žen na rodičovské dovolené je tedy očekáváno, že se stanou na několik let matkou na plný úvazek. Pokud se ženy na rodičovské dovolené zajímají i o vlastní profesní růst, bývá to často stavěno do rozporu s plnohodnotnou péčí o dítě. Tento společenský ideál mateřství na plný úvazek vede ženy k tomu, že mu podřizují své životní strategie [Formánková, 2010]. Ženy se snaží ve svých životních rozhodnutích sladit svou profesní identitu a rodinný život. Při výběru pracovní pozice tak například ženy zohledňují skutečnost, nakolik je možné zaměstnání kombinovat s mateřstvím. Pokud se ženy s ideálem mateřství na plný úvazek ztotožní, je možné, že na své profesní aspirace rezignují. Z toho důvodu bych se ve své diplomové práci ráda zabývala životními a pracovními strategiemi žen na rodičovské dovolené, a to s ohledem na jejich kvalifikaci. Žena bez kvalifikace jistě nemá takové kariéerní ambice jako žena kvalifikovaná a z toho důvodu by se místo profesních ambicí mohla realizovat v rodinném životě. Budu tedy zjišťovat, jak se liší životní strategie žen kvalifikovaných a nekvalifikovaných a zda je skutečně pravda, že se nekvalifikované ženy realizují spíše v rodinné sféře než v zaměstnání.

Dále se chci zabývat způsoby, jakými se ženy vyrovnávají se svou nově získanou identitou ženy na mateřské dovolené. Přijímají bez obtíží tuto roli ženy v domácnosti nebo se snaží vymanit z tohoto redukovaného vnímání jejich identity pouze na základě této jedné role? Pro zkoumání identity žen na rodičovské dovolené je nutné zaměřit se také na skutečnost, zda ženy budují i svou kolektivní identitu - zda se stýkají s ostatními matkami na rodičovské dovolené nebo zda se snaží kontaktu s nimi spíše vyhnout. Jedinci se mohou identifikovat s různými skupinami, ale pokud je identifikace s určitou skupinou znevýhodňuje, pravděpodobně se pokusí od ní vymezit. Bude mě tedy zajímat, s jakými lidmi se matky na mateřské dovolené identifikují a od kterých se naopak distancují. Je totiž možné, že se žena, která zcela nepřijala společenský ideál matky na plný úvazek, bude od ostatních matek distancovat, aby tak odmítla redukované vnímání sebe sama.

Základními zdroji pro mou analýzu budou vlastní polostrukturované rozhovory s matkami na

rodičovské dovolené, obsahová analýza webových stránek pražských mateřských center a diskurzivní analýza časopisů pro matky. Respondentky budu získávat několika způsoby. Kvalifikované ženy, tedy vysokoškolačky, na rodičovské dovolené budu rekrutovat především ze svého okolí metodou sněhové koule. U respondentek bez kvalifikace, tzn. bez maturity, bude nábor složitější, chtěla bych je hledat především prostřednictvím mateřských center, kde je možné pracovat jako dobrovolník, a tak se s matkami seznámit. Předpokládám, že po seznámení s několika nekvalifikovanými matkami bych k získání dalších respondentek mohla opět využít metody sněhové koule.

Předběžná náplň práce:

Snaha žen sladit jejich kariérní ambice s rodinou a dětmi stále naráží na společenské překážky. Mladé ženy se sice snaží své životní a pracovní strategie orientovat tak, aby tradiční stereotypy byly překonány, stále však převládá společenská představa, že žena na rodičovské dovolené je především matkou a její snaha realizovat se i v jiných oblastech je v rozporu s blahem dítěte [Čermáková, 2003]. Ženy tak často musí volit mezi rodinou a profesním růstem. Ve své práci se proto chci zaměřit na tento přetrvávající společenský problém a zjistit, zda se toto dilema sladění rodiny a profesních aspirací dotýká pouze kvalifikovaných matek nebo ho ve svých životních strategiích zohledňují i matky bez kvalifikace, u kterých nejsou profesní ambice pravděpodobné.

Při zkoumání identity žen na mateřské dovolené bych chtěla využít postmoderní teorie, kde je identita chápána jako výsledek neustálého a opakovaného procesu vymezování se jedince vůči ostatním lidem i vůči situacím, ve kterých se nachází [Zábrowská, 2009]. Z toho důvodu se zaměřím také na teorii symbolických hranic dle Michèle Lamont. Popíšu různé typy hranic a hierarchií, které lidé v interakcích používají. Při dělení na *my* a *oni* totiž lidé používají různé typy hierarchií podle toho, které hledisko je v danou chvíli zvýhodňuje. Matka na rodičovské dovolené se tak může vymezovat například vůči bezdětné ženě a svou vyšší pozici v hierarchii zdůvodnit morálním hlediskem. Pokud by se vymezovala vůči někomu jinému zvolila by jiné kritérium, které by ji zvýhodnilo v daném kontextu. V této souvislosti se budu zabývat i tím, jaký vliv má dělení na „*my*“ a „*oni*“ při budování kolektivní identity.

A nakonec se zmíním také o možnostech, jak mohou ženy odmítnout ideál matky na plný úvazek, kdy okolí redukovane vnímá jejich identitu pouze na základě jedné z jejich rolí [Goffman;1999]. Řešením může být odstup od této role a tím vyjádření nesouhlasu s touto redukovanou definicí jejich osobnosti. Ovšem odstup od této role nepředpokládá její špatné vykonávání, naopak je nutné ukázat okolí, že žena je schopna ji zcela zvládnout. Svou úlohu ženy na mateřské dovolené musí hrát jinak, ale ne špatně.

Otázky, na které chci v rozhovorech nalézt odpovědi:

- Jakým způsobem matky na rodičovské dovolené vyjednávají svou identitu se svým okolím?
- Jaké životní strategie ženy používají ke sladění profesního a rodinného života? Má na tyto strategie vliv jejich kvalifikace?
- Přijímají identitu matky na plný úvazek snáze ženy bez kvalifikace, protože nemusí rezignovat na profesní ambice?
- Budují ženy svou novou identitu matky na rodičovské dovolené také na základě kolektivní identity? Jak jim kolektivní identita pomáhá či překáží v jejich nové roli?
- S kým se matky na rodičovské dovolené identifikují a vůči komu se naopak vymezují? Kdo je pro ně „my a oni“?

Annotation:

In my diploma thesis I will deal with life strategies of mothers on maternity leave concerning the coordination of professional ambitions and family life. I will be particularly interested to find out, whether there are some differences between the strategies of qualified and unqualified women. Professional ambitions in unqualified women are improbable, therefore their life strategies should differ from those of qualified women - unqualified women should be able to realize themselves in family life. The aim of my thesis is to verify the validity of this hypothesis.

Furthermore, I will look at how mothers on maternity leave cope with social ideal of a full-time mother. Do mothers accept this ideal or do they try to free themselves from this reductionist perception of their identity? I will try to answer this question.

Lastly, I will focus on the collective identity of mothers on maternity leave and I will try to find out, with whom do mothers identify themselves and whom do they want to define themselves against.

Předběžný seznam odborné literatury:

ASHCRAFT, K. (1999). Managing maternity leave: A qualitative analysis of temporary executive succession. *Administrative Science Quarterly*, 44, 240–280.

BAILEY, L. "Bridging Home and Work in the Transition to Motherhood", *The European Journal of Women's Studies*, Vol. 7, No. 1, 2000, pp. 53 - 70.

BECK, Ulrich. 1992. *Risk society. Towards a New Modernity*. London : Sage.

BERGER, P. & LUCKMANN, T. (1999). *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK.

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998

BUZZANELL, Patrice; LIU, Meina. Struggling with Maternity Leave Policies and Practices: A Poststructuralist Feminist Analysis of Gendered Organizing. *Journal of Applied Communication Research*. 2005, 33, s. 1-25.

CERULO, Karen. Identity constructions: New Issues, New Directions. *Annual Review of Sociology*. ,

23, s. 385-409.

ČERMÁKOVÁ, M. (2003). Genderové identity - ekonomické a sociální souvislosti. Staženo 22.2.2011 z <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=227&lst=120>

DUDOVÁ, R., Vohlídalová, M. (2005). „Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 6 (1) 1-3.

FERREIRA, Cristina; KELLERHALS, Jean; PERRENOUD David. Kinship Cultures and Identity Transmissions. *Current sociology*. 2002, vol.50, no. 2, p. 213-228.

FORMÁNKOVÁ, Lenka. Chtěla jsem být matkou...Profesní volby mladých žen v souvislosti s mateřstvím. *Socioweb*[online]. 2010, 11, [cit. 2011-06-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=363&lst=120>>.

GIEVE, K. (ed.) "Balancing Acts: On being a Mother", (London: Virago, 1989).

GIDDENS, A. 1991. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press.

GOFFMAN, E. (1999): Všichni hrajeme divadlo. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon

GRIFFITHS, M. Feminisms and the Self: The Web of Identity, (London: Routledge, 1995).

HÁJEK, Martin. „Čistota, znečištění a sociální struktura“. Biograf, 2001, č. 25, s. 49–62.

HALLI, S. "Who Needs Identity?" in Redman, P. (ed.) Identity: A Reader, pp. 15-30, (London: Sage, 2000).

HAYNES, K. (2004) Transforming identities: accounting professionals and the transition to motherhood. Working Paper. Department of Management Studies, University of York, York.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2004.

JENKINS, Richard. Social Identity. London, New York: Routledge, 2004.

KAUFMANN, J. (2010). Chápající rozhovor. Praha: Sociologické nakladatelství.

KŘÍŽKOVÁ, A. (2001). Genderová identita. Gender, Rovné příležitosti a výzkum. (3), 1-2.

LAMONT, Michèle; FOURNIER, Marcel (eds.). Cultivating Differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality. Chicago, London: University of Chicago Press, 1992.

LEATHERBY, G. "Mother or Not, Mother or What? Problems of Definition and Identity", Women's Studies International Forum, Vol. 17, 1994, pp. 525 - 532.

MCMAHON, M. Engendering Motherhood: Identity and Self-transformation in

Women's Lives, (New York: The Guildford Press, 1995).

MOŽNÝ, I. (1999). Sociologie rodiny. Praha: Slon.

STRAUSS, Anselm; CORBINOVÁ, Juliet. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice: Albert, 1999.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga; ŠMÍDOVÁ, Olga. Meze a možnosti interakcionistického výzkumu sociálních nerovností. Pražské sociálně vědní studie. Sociologická řada SOC-002. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2006.

ŠMÍDOVÁ, Olga. Kulturní přístup ke studiu sociálních nerovností a kvalitativní metody. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007a.

URL: <<http://www.socdistance.wz.cz/publikace/smidova2007kulturnipristup.pdf>> [cit. 2009-02-05]

WOODWARD, K. "Motherhood: Identities, Meaning and Myths", in Woodward, K. (ed.) Identity and Difference, pp. 240 - 297, (Milton Keynes: Open University, 1997b).

WOODWARD, K. "Representations of Motherhood", in Earle, S. and Letherby, G. (eds.) Gender, Identity and Reproduction, pp. 18 - 32, (New York: Macmillan, 2003).

ZÁBRODSKÁ Kateřina. 2009. Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita. Praha: Academia.

Obsah

1	Předmět a cíle výzkumu.....	14
2	Stav poznání zkoumaného problému.....	14
2.1	Mateřská a rodičovská dovolená v ČR.....	14
2.2	Situace v ČR.....	15
2.3	Matky malých dětí na trhu práce.....	16
2.4	Rozhodnutí mít dítě.....	19
3	Metoda výzkumu.....	19
3.1	Analýza rozhovorů.....	21
3.1.1	Charakteristika komunikačních partnerek a jejich výběr.....	22
3.1.2	Průběh rozhovorů.....	22
3.2	Analýza časopisu Maminka.....	23
3.2.1	Postup analýzy.....	24
3.3	Analýza internetových stránek mateřských center.....	24
3.3.1	Postup analýzy.....	24
4	Teoretické koncepty.....	25
4.1	Sociální konstrukty ovlivňující volby a preference žen na rodičovské dovolené.....	25
4.1.1	Orientace žen dle dominantního diskurzu mateřství.....	25
4.1.2	Ideologie mateřství.....	26
4.2	Kombinace práce a rodiny.....	27
4.2.1	Teorie racionální volby.....	27
4.2.2	Normativní teorie.....	27
4.2.3	Kulturní teorie.....	28
4.2.4	Preferenční teorie.....	28
4.3	Modely péče o dítě.....	30
4.3.1	Klasický model péče o dítě.....	30
4.3.2	Netradiční modely péče o dítě.....	31
4.3.3	Konstrukce identity.....	32
4.4	Symbolické hranice.....	35
5	Analýza a interpretace dat.....	36
5.1	Hranice a hierarchizace.....	36
5.2	Svět pražských matek na rodičovské dovolené.....	39
5.2.1	Rozhodnutí mít dítě.....	39
5.2.2	Vliv role matky na identitu ženy.....	40
5.2.3	Nerovné rozdělení rolí.....	41
5.2.4	Kombinace práce a rodinného života.....	42
5.2.5	Důvody žen k předčasnému návratu do zaměstnání.....	48
5.3	Analýza obsahu časopisu pro matky.....	51
5.3.1	Mateřství.....	51
5.3.2	Péče o zdraví a výchovu.....	52
5.3.3	Atraktivní vzhled.....	54
5.3.4	Partnerství.....	55
5.3.5	Péče o domácnost.....	56
5.3.6	Kariéra.....	57
5.3.7	Jazyk a výrazové prostředky v časopise Maminka.....	58
5.4	Internetové stránky mateřských center.....	58
5.4.1	Funkce mateřských center.....	58
5.4.2	Vzdělávací činnost center.....	59
5.4.3	Ostatní činnosti center.....	60
5.4.4	Jak vidí mateřská centra samy matky?.....	61

5.5	Shrnutí zjištění.....	63
6	Diskuze a závěr.....	65
7	Použitá literatura.....	66
8	Webové stránky mateřských center:.....	69
9	Seznam příloh.....	69
10	Přílohy	69

1 Předmět a cíle výzkumu

Z hlediska feministických teorií jsou volby žen v oblasti práce a rodiny silně ovlivněny stávajícím genderovým řádem a nastavenými podmínkami rodinné politiky. Ženy se tedy při kombinaci práce a rodiny musí vypořádat jak s institucionálními podmínkami, tak s normativním očekáváním společnosti. Společenské normy a očekávání mají vliv na ideál péče o dítě, což se promítá jak do strategií rodičů, tak do institucionálních zařízení péče o dítě. Cílem mé práce bylo zjistit, dle čeho komunikační partnerky na rodičovské dovolené orientují své životní volby a jak se vymezují vůči pracujícím matkám a bezdětným ženám. Dále jsem se zaměřila na to, jak se ženy na rodičovské dovolené vyrovnávají se svou novou rolí osoby celodenně pečující o dítě a zda jim tato role vyhovuje či nikoli.

Ve druhé kapitole se věnuji státem nastaveným podmínkám pro mateřskou a rodičovskou dovolenou a statistikám týkajícím se preferovaného modelu péče o dítě. Dále zde popisuji postavení matek malých dětí na trhu práce a shrnuji dosavadní výzkumy na toto téma.

Třetí kapitola se věnuje metodě výzkumu, kde shrnuji svůj postup při analýze rozhovorů, časopisu a internetových stránek mateřských center.

Ve čtvrté kapitole představuji nejdůležitější koncepty spojené s volbami a preferencemi žen, budování symbolických hranic a konstrukce identity. Z těchto konceptů jsem vycházela při interpretaci jednotlivých zjištění a předkládám zde tedy své předporozumění zkoumanému problému.

V páté kapitole pak prezentuji svá zjištění a celkově shrnuji své poznatky a šestá kapitola je věnována diskuzi výsledků práce a srovnání s dosavadním poznáním zkoumaného problému.

2 Stav poznání zkoumaného problému

2.1 *Mateřská a rodičovská dovolená v ČR*

Mateřská dovolená v České republice je jedna z nejdelších v Evropské unii - trvá celých 28 týdnů [MPSV 2008]. Finanční podpora během mateřské a rodičovské dovolené je upravena zákonem o nemocenském pojištění č. 187/2006 Sb. Tato finanční pomoc je závislá na předchozí mzdě rodiče a činí 70% z vyměřovacího základu. Rodiči je po délku mateřské dovolené garantováno udržení jeho pracovního místa a jako kompenzaci za ušlý plat dostává finanční pomoc od státu.

Rodičovská dovolená, která na mateřskou dovolenou navazuje, má tři rychlostní varianty a je upravena zákonem č. 117/1995 Sb. Dvouletá rodičovská dovolená znamená měsíční

příspěvek od státu ve výši 11400 Kč, tříletá varianta 7600 Kč a čtyřletá varianta nabízí čerpání 7600 Kč do 21 měsíců věku dítěte a poté až do konce rodičovské dovolené 3800 Kč [MPSV 2009]. Volba mezi třemi typy rodičovské dovolené však není zcela libovolná a má mnoho dalších omezení. Pro nejkratší variantu rodičovské dovolené je nutné se rozhodnout do 5 měsíců věku dítěte a mít určitou výši platu v předchozím zaměstnání. Podnikatelky či studentky si délku rodičovské dovolené zvolit nemohou vůbec a musí automaticky zůstat na rodičovské dovolené po dobu čtyř let.

Nízká výše rodičovského příspěvku vede k tomu, že jsou ženy finančně závislé na svých partnerech a navíc ukazuje, jak je péče o dítě oceňovaná ve srovnání s placeným zaměstnáním. Navíc prodloužení rodičovské dovolené až na čtyři roky vede nejen k tomu, že ženám již není garantován návrat na jejich předchozí pracovní místo, ale navíc jejich cena na trhu práce výrazně klesá [Dudová 2008].

2.2 Situace v ČR

Dle statistického úřadu v důsledku ekonomické krize došlo v letech 2008 až 2009 k zásadním změnám na trhu práce [ČSÚ 2010]. Do té doby se trh práce v České republice vyznačoval vysokou zaměstnaností a nízkou nezaměstnaností. Tato situace se s příchodem krize mění a tyto změny mají samozřejmě dopad i na mladé rodiny s dětmi. Zaměstnanost žen s dítětem do pěti let se zvýšila, což můžeme vysvětlit tak, že matky malých dětí z obavy o svou práci návrat do zaměstnání neodkládaly. Svůj vliv má jistě také zavedení třírychlostní rodičovské dovolené - při využití čtyřleté rodičovské dovolené by ženy svou práci ztratily, protože již nemají nárok na garantovaný návrat do zaměstnání. Mnoho žen také začalo využívat dvouletou variantu rodičovské dovolené. Dle statistik z let 2002 až 2009 vyplývá, že po celé toto období měly matky s malými dětmi vyšší míru nezaměstnanosti než ženy obecně. Míra nezaměstnanosti žen v období krize celkově stoupla, ale právě matky malých dětí jsou na tom nejhůře - jejich nezaměstnanost vzrostla ze 7,6% na 9,8%.

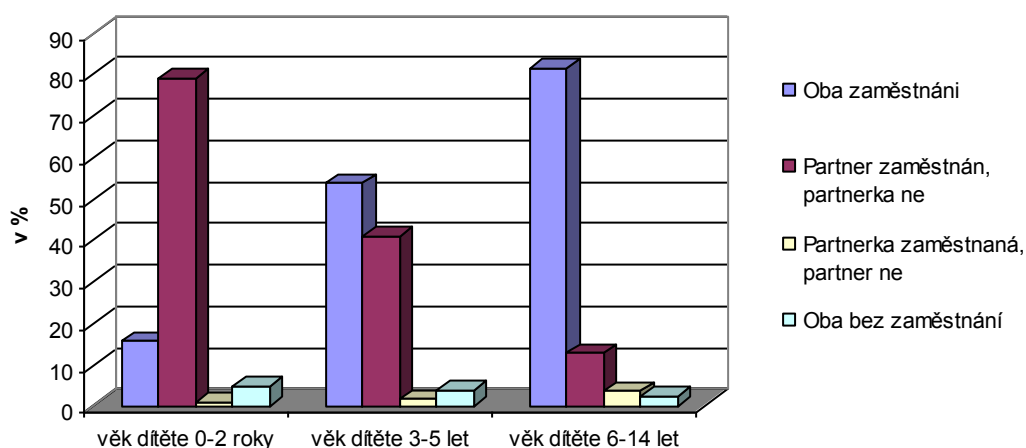
Tabulka č. 1: Míra zaměstnanosti žen ve věku 20-49 let dle věku nejmladšího dítěte v ČR v letech 2002-2009¹

Rok	Celkem ženy 20-49 let	v %		
		Nejmladší dítě 0-2 roky	Nejmladší dítě 3-5 let	Nejmladší dítě 6-14 let
2002	69,7	16,2	52,3	83,8
2004	67,8	14,9	52,6	83,1
2006	68,3	16,5	54,8	84,6
2007	68,8	16,2	54,5	84,6
2008	68,6	14,9	56,7	87,2
2009	67,0	16,4	58,9	86,7

^{1 1} Zdroj ČSÚ 2010 viz. seznam použité literatury

Pokud nás zajímá jaký model péče o dítě je v České republice nejvíce preferovaný, musíme se podívat na ekonomickou aktivitu rodin. V tomto ohledu je nutné brát v potaz věk nejmladšího dítěte, protože je mu věnována největší péče a to ovlivňuje ekonomickou aktivitu členů celé rodiny [ČSÚ 2010]. Model péče o dítě je v ČR silně závislý na věku nejmladšího dítěte. Do dvou let věku dítěte v českých domácnostech převládá tradiční model, kdy otec pracuje a matka je v domácnosti. V tomto věku dítěte tradiční model preferuje téměř 80% domácností. Ke změně dochází v období tří až pěti let věku dítěte, kdy nastává téměř rovnovážná situace mezi tradičním modelem péče o dítě a modelem, kdy pracují oba rodiče. Model, kdy pracují oba rodiče zcela, dominuje ve věku šesti až čtrnácti let věku nejmladšího dítěte.

Graf č. 1: Zaměstnanost v úplných rodinách podle věku nejmladšího dítěte v ČR (2002-2009)²

2.3 Matky malých dětí na trhu práce

Pracovní trh v České republice se v 90. letech konstituoval, ale model ideálního pracovníka, který je typický pro moderní společnost, se nezměnil. Stejná situace je i ve většině západních zemí [Williams 1999: 92]. Ideální pracovník je časově zcela flexibilní, mobilní a může vyhovět všem nárokům zaměstnavatele. V současnosti jsou tak nejvíce ohroženi ti pracovníci, kteří jsou vytlačeni na sekundární trh práce, který se vyznačuje pracovními místy s horšími pracovními podmínkami, nízkým platem a nestabilní prací bez perspektivy [Sirovátka 2002]. Na tomto sekundárním trhu práce se nejčastěji vyskytují lidé, kteří svou identitu odvozují od svého postavení mimo pracovní svět. To jsou například také matky na mateřské dovolené. Dočasná neparticipace na trhu práce neznamená trvalé

² Zdroj ČSÚ 2010 viz. seznam použité literatury

vyřazení, ale v případě nízkého sociálního kapitálu to může znamenat velké potíže při snaze opětovně se zařadit na trh práce [Sirovátka 2002: 44]. Ženy vracející se z mateřské dovolené tak většinou nemají problém se vzdělanostním ale se sociálním kapitálem.

Na kombinaci pracovního a rodinného života mají významný vliv vnější vlivy, jako například ekonomické či sociální podmínky, ale i vnitřní vlivy, jako například hodnoty či volby jedince a párů. V ČR došlo po revoluci k mnoha ekonomickým a sociálním změnám. Náročnost práce a nejistota udržení si místa roste a ženy jsou nuceny tomuto vývoji přizpůsobit své pracovní strategie [Křížková 2007: 61]. Ačkoli však došlo ve společnosti k těmto významným změnám, rozdělení rolí v rodině a péči o děti se nezměnilo. Pracovní sféra se oproti rodinné vyvíjí mnohem dynamičtěji a je tedy jasné, že zde dochází k tenzi [Beck 2000].

Rodičovství je v současné době na českém trhu práce nevýhodou. To se projevuje především u žen. Matky malých dětí jsou vytlačovány z trhu práce, zatímco otce malých dětí trh vítá, protože musí živit rodinu a je pravděpodobné, že budou v práci výkonní [Čermáková 1997: 400]. České rodiny tak musí řešit patovou situaci, kdy je pro uživení rodiny nutné mít dva příjmy a zároveň je pro zdravou výchovu dětí nutná participace obou rodičů. Přesto není problém harmonizace rodiny a práce vnímán českými rodiči jako společenský problém, ale jako záležitost jednotlivce [Maříková 2002]. Z toho důvodu u nás neexistují státem nastavené strategie, které by pomohly zvládat rodinám tento problém, ale pouze strategie jednotlivců. Pro zaměstnavatele není podstatné, jaké problémy má jejich zaměstnanec v soukromém životě, pro zaměstnavatele je primární pouze výkon a flexibilita. Tento nepřátelský pracovní trh a politika státu umožňující dlouhodobou rodičovskou dovolenou vedou k tomu, že si jedinci vytváří vlastní strategie, které reprodukuje genderové nerovnosti a stereotypy [Křížková 2007: 63].

Výzkum Rodiče 2005 ukazuje, že 60% rodičů kombinaci práce a rodinného života zvládá bez problémů, což je vzhledem k nastaveným podmínkám na trhu práce překvapující. Odpověď českých rodičů ale nemusí odpovídat jejich skutečné situaci, vypovídá spíše o tom, zda je tato otázka součástí probíhajícího diskurzu v dané společnosti [Křížková 2007: 65]. Skutečná míra tlaku na kombinaci rodinného a profesního života je tedy významně ovlivněna tím, zda je toto téma součástí veřejných diskuzí a zda je ve společnosti považováno za důležité. Čeští rodiče tento tlak nevnímají jako silný, protože se o něm v české společnosti nemluví.

Jak již bylo řečeno, v ČR jsou nastavené takové podmínky, že vytlačují matky malých dětí mimo pracovní trh. Je zde nedostatek flexibilních úvazků a navíc stát není schopen

zajistit dostatek institucionální péče o děti do tří let věku [Nešpor, Večerník 2006]. Rodinná politika tak ženy tlačí do stavu finanční závislosti na muži. V zahraničí, například ve Skandinávii, kde je trh práce pružnější a kde stát zajistil hustou síť zařízení pro malé děti, je pouze malý rozdíl v zaměstnanosti bezdětných žen a žen s dětmi [Křížková 2007: 65]. Pro ženy je největší překážkou při zvládnání práce i rodiny fakt, že péče o domácnost je téměř výhradně jejich doménou - muži se kvůli pracovnímu nasazení v péči o domácnost neangažují a veškerá zodpovědnost tak padá na ženu [Křížková 2007: 67]. Kombinace práce a rodinného života je v české společnosti problémem především žen. Participace žen s velmi malými dětmi na trhu práce je zde vnímána jako něco deviantního, co dítěti a rodině škodí. Ačkoli je již od dob socialismu pro ČR typická vysoká zaměstnanost žen, nepodařilo se zakořenit myšlenku, že by muži měli více participovat na péči o domácnost [Hašková 2005, 25]. Místo toho je situace taková, že ženy jsou dvojnásobně zatížené - leží na nich nejen péče o domácnost, ale očekává se od nich i spoluúčast na rodinném rozpočtu.

V České republice se již objevují flexibilní formy práce, ale tyto alternativní úvazky stále nereflektují současný trend sociální odpovědnosti firem [Křížková 2007: 61]. Nastavené podmínky alternativních úvazků tak i nadále odpovídají pouze na potřeby zaměstnavatelů. Ačkoli byla zavedena opatření, která by měla umožnit oběma pohlavím stejnou šanci participace na rodinném a pracovním životě, tak je péče o dítě do 3 let věku převážně ženskou parketou. Dle výzkumu Rodiče 2005 celých 80% rodin preferuje tento tradiční model pečující ženy a muže živitele pracujícího na plný úvazek. V pozdějším věku dítěte se rozdělení rolí nemění, žena se však postupně vrací zpět do práce. Možnost žen opět participovat na trhu práce se zvětšuje spolu s růstem dítěte. Čím delší dobu na rodičovské dovolené ženy stráví, tím těžší je pro ně návrat do zaměstnání. Není tedy zcela jasné, z jakého důvodu mladé páry volí tradiční variantu tříleté rodičovské dovolené. Dřívější návrat ženy na trh práce by pro ni jistě znamenal menší devaluaci její kvalifikace. Vysvětlením může být, že tento zaběhnutý model rodičovské dovolené je organizačně nejjednodušší a pro ženu nejméně stresující [Maříková 2008: 47]. Žena by při předčasném návratu na trh práce musela řešit, jak skloubit rodinu a zaměstnání a čelit tak práci na dvě směny. Jak dokládají zahraniční studie, situace, kdy je žena jedinou osobou zodpovědnou za zkombinování péče o malé dítě a kariéry, je pro mnoho žen příliš stresující a proto preferují nejjednodušší cestu [Houston a Marks 2005: 97].

Státní instituce mohou svou rodinnou politikou pomoci ženám uskutečňovat jejich ambice jak v zaměstnání, tak v péči o dítě. Českou veřejnou politiku lze popsat jako snažící se o opětovné zavedení pro-rodinné politiky. To znamená, že stát svými opatřeními podporuje tradiční rozdělení rolí v domácnosti, kdy muž zastává roli živitele a žena

pečovatelky [Sirovátka 2006]. Během komunismu docházelo naopak k silně de-familizačním tendencím, které se projevovaly velkou mírou zaměstnaností žen a hustou sítí institucionální péče o malé děti. V současnosti je trend opačný a stát svými opatřeními jako jsou zavírání školek a prodlužování doby rodičovské dovolené, tlačí ženy do domácí sféry. Z výzkumů vyplývá, že pro vyšší zaměstnanost žen je optimální krátká až středně dlouhá rodičovská dovolená (tzn. 1 – 2 roky), delší přestávka pro ženu představuje znevýhodnění na trhu práce [Sirovátka 2006]. Dále je pro ženy podstatné, zda mohou využít institucionální péči a lépe tak skloubit kariéru s péčí o dítě. Pokud ženy mohou zkrátit svůj pobyt na rodičovské dovolené, sníží možnou devalvací své kvalifikace a riziko nezaměstnanosti.

2.4 Rozhodnutí mít dítě

Ženy v moderní společnosti čelí tlaku okolí na to, aby měly dítě a zároveň zvládaly své zaměstnání. Z tohoto důvodu dochází k tomu, že ženy rozhodnutí mít či nemít dítě strategicky zvažují [Kohler, Billari a Ortega 2002: 656]. Snaha zajistit si budoucnost a pevné postavení v zaměstnání vede k odkládání mateřství, které je typické především pro vysokoškolačky [Kantorová 2004]. Některé výzkumy odkládání mateřství vysvětlují především vnějšími institucionálními změnami [Benešová 2001]. V období ekonomické krize či transformace, kdy je větší riziko ztráty pracovního místa, jsou ženy nuceny plánovat narození dítěte a promýšlet závazky, které to pro ně přináší. V mém výzkumu sice ženy zmiňovaly, že se při rozhodování, zda mít či nemít dítě, zabývaly i materiální stránkou věci, ale mělo to pro ně zcela marginální význam a svá rozhodnutí podle tohoto kritéria neorientovaly. Postoje žen vyjadřují lépe opačné teorie, které spojují odklad rodičovství s novými možnostmi seberealizace či absencí vhodného partnera k založení rodiny [Rabušic 2001]. Touha realizovat se a „užít si život“ ještě před založením rodiny se objevuje především u vysokoškolaček. Naopak středoškolačky, které nevěnovaly studiu tolik času a měly tedy více možností věnovat se zaměstnání nebo vlastním zájmům, odkládají mateřství především z důvodů nevhodnosti či absence partnera [Bartošová 2007: 78].

Kariérní ambice nejsou překvapivě hlavním důvodem, proč se ženy rozhodnou nemít dítě. Bezdětné ženy mají strach především ze ztráty svobody a toho, že společnost neoceňuje mateřskou roli jako jiné [Arendell 2000: 1192]. Dále se ženy obávají ztráty vlastní identity - představují si, že mateřství je změnění v jinou ženu, kterou bude zajímat jen dítě a přebalování.

3 Metoda výzkumu

Pro svou práci jsem zvolila kvalitativní výzkum, a to především z toho důvodu, že lépe než kvantitativní metody postihuje způsoby, jakými lidé interpretují a konstruují sociální svět

v určitých specifických kontextech [Hendl 2005]. Navíc není mým cílem odhalit obecné principy, ale spíše hloubkově porozumět situaci pražských žen na rodičovské dovolené. Vzhledem k použité metodě výzkumu a počtu komunikačních partnerek není možné výsledky výzkumu jakkoliv zobecňovat, což ale ani nebylo záměrem mé práce.

Výzkum se uskutečnil v listopadu a prosinci roku 2011. Jako metoda sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor, kdy výzkumník používá připravený seznam témat, které je nutné při rozhovoru probrat [Hendl 1999]. Výzkumník sám určuje pořadí připravených témat podle konkrétních okolností rozhovoru tak, aby se mu podařilo objasnit zkoumaný problém. Polostrukturovaný rozhovor umožňuje flexibilní práci s připravenými tématy a zahrnuje i upřesnění otázek tak aby komunikační partner zcela pochopil, co výzkumníka zajímá. Tato metoda má stejně jako ostatní metody i své nevýhody. Způsobem položení otázek můžeme v komunikačním partnerovi vyvolat názor, který do té chvíle neměl [Disman 2002]. Dalším úskalím techniky je bezesporu snaha komunikačního partnera vylepšit svůj obraz či potěšit svou odpovědí badatele. Nepravdivé mohou být i odpovědi na intimní otázky.

Witzel ve spojitosti s metodou rozhovoru zdůrazňuje důležitost zájmu o komunikačního partnera a snahu o navození atmosféru důvěry a respektu [Witzel 2000]. Je tedy vhodné snažit se navodit atmosféru běžného rozhovoru a překonat hierarchii výzkumník a respondent. Snažila jsem se proto držet těchto zásad a strukturu otázek jsem podřídila konkrétními kontextu situace a mezilidské interakci. Obecně je metoda rozhovoru považována za vhodnou především pro výzkumnice. Je to dáno tím, že rozhovor je založen na pasivní roli příjemce, který je však zároveň chápatel a otevřený [Reinhartz 1992: 20] a tato charakteristika odpovídá tradiční ženské roli. Navíc je pravděpodobně lepší, pokud se ženy dotazuje také žena, protože se tak snáze navodí atmosféra důvěry. Jak však uvádí Reinhartz, gender nemusí být zárukou vzájemného porozumění; mnohem podstatnější mohou být jiné sociální rozdíly [Reinhartz 1992:26].

Všechny rozhovory jsem prováděla sama, takže mé vlastní porozumění, kterého jsem se během rozhovorů snažila dosáhnout, se jistě promítlo i do samotné analýzy. Analýza je tedy obohacena o moje vlastní pozorování, neverbální projevy komunikačních partnerek a celkový dojem z konkrétní interakce. Je tedy nutné upozornit na to, že moje interpretace sdělených informací zrcadlí nejen názory dotazovaných žen, ale i mě samotné. Byla jsem účastníkem výzkumu a nestála jsem nezúčastněně opodál. Moje přítomnost se zcela jistě promítla do průběhu celého výzkumu. Jsem bezdětná žena, takže jsem v interakci mohla sledovat, jak se vůči mně komunikační partnerky vymezují. Dále jsem jako žena měla výhodu

v tom, že se mi podařilo nastolit přátelskou atmosféru a komunikační partnerky byly otevřenější než by mohly být s výzkumníkem – mužem. Má přítomnost se také jistě promítla do odpovědí komunikačních partnerek v tom ohledu, že své odpovědi částečně stylizovaly; tomu se však nelze zcela vyhnout.

3.1 Analýza rozhovorů

Při analýze rozhovorů jsem se nepokoušela vytvářet typologie žen, jak bývá při výzkumu přístupu ke kombinaci práce a rodiny zvykem. Chtěla jsem se vyhnout schematizaci specifických životních zkušeností. V analýze jsem se snažila zohlednit pohled samotných komunikačních partnerek, tedy to, co ve svých výpovědích považovaly za zlomové či podstatné.

Během rozhovoru jsem od komunikačních partnerek získala informovaný souhlas s nahráváním. Všechny rozhovory byly nahrány a poté doslovně přepsány. Přepisy rozhovorů a mé terénní poznámky byly poté analyzovány. Všem dotazovaným ženám bylo změněno jméno. Přepisy rozhovorů tvoří 8 textů pro kvalitativní analýzu, která se dá označit jako zakotvená teorie [Strauss a Corbinová 1999]. Záměrně uvádím, že se má analýza dá přirovnat k zakotvené teorii, protože její čistá podoba to není. Zakotvená teorie předpokládá budování teorie na základě porozumění vztahů mezi daty a navíc vyžaduje nezaujatost výzkumníka. Tento postup se však nedá aplikovat v čisté podobě, protože by nebyl příliš efektivní. Nikdo z nás není tabula rasa; každý má vlastní pohled na svět založený na zkušenostech a poznání, od kterého není možné se zcela odpoutat. Ačkoli tedy není možné přistupovat ke zkoumanému problému zcela nezaujatě, je možné nesnažit se předem vytvářet hypotézy k ověření a být otevřený k datům, které získáme. Teoretické koncepty, ze kterých jsem ve výzkumu vycházela, uvádím ve čtvrté kapitole - je to mé předporozumění zkoumanému problému, se kterým jsem vstupovala do výzkumu.

Při analýze jsem vycházela ze zakotvené teorie, takže jsem používala induktivní i deduktivní přístup. Po každém rozhovoru jsem data zkoumala a snažila se nalézt zajímavé jevy a ty poté zkoumat v dalších rozhovorech. Některé jevy se podařilo podrobně prozkoumat a jiné bylo nutné zcela vyloučit, protože se již v dalších rozhovorech neukázaly jako relevantní. Všechny rozhovory jsem kódovala. V první části analýzy mi vzniklo asi 70 kódů. Jejich počet jsem poté vzájemným porovnáváním kódů a jejich slučováním do podobných kategorií zredukovala na 40.³ Mezi kategoriemi jsem hledala vztahy a závislosti a vytvořila

³ Seznam kódů naleznete v příloze

několik analytických modelů dle principu zakotvené teorie [Strauss a Corbinová 1999]. Každý z těchto modelů odpovídal podstatným jevům, které byly zdrojem dynamiky vyprávění. Z těchto modelů vznikla témata, která prezentuji v páté kapitole. K analýze jsem použila software Atlas.ti.

3.1.1 Charakteristika komunikačních partnerek a jejich výběr

První komunikační partnerku jsem rekrutovala z vlastních sociálních sítí. Tento rozhovor byl jakýmsi testem relevance zkoumaných témat a zároveň i mé schopnosti vést rozhovor. Další komunikační partnerky jsem získala prostřednictvím inzerátu na serverech Jobs.cz a Nyx.cz. V inzerátu byly kritérii místo bydliště a právě probíhající rodičovská dovolená. Odměna za účast na výzkumu nebyla finanční, ale nabídla jsem ženám pomoc v domácnosti, odvoz na nákup či hlídání dětí. Ozvaly se mi čtyři ženy s vysokoškolským vzděláním. Moje první komunikační partnerka měla středoškolské vzdělání. Chtěla jsem mít v souboru rovnoměrněji zastoupené ženy s vysokoškolským titulem a bez, takže jsem podala inzerát znovu a tentokrát s upřesněním, že hledám ženy pouze bez vysokoškolského titulu. Na druhý inzerát zareagovalo sedm žen. Provedla jsem další tři rozhovory. Zbylé ženy se buď již neozvaly nebo jsme dlouhou dobu nemohly najít termín vyhovující oběma stranám, takže se rozhovory již neuskutečnily. Dotazovala jsem tedy osm žen. Jejich stručnou charakteristiku shrnuji v následující tabulce.

Jméno	Počet dětí	Rodinný stav	Věk	Vzdělání	Obor
Alena	2	Vdaná	26	VŠ	Vychovatelství
Helena	1	Vdaná	31	VŠ	Ekonomie
Aneta	2	Vdaná	32	VŠ	Administrativa
Bára	1	Vdaná	30	VŠ	Biologie
Vladka	2	Vdaná	24	SŠ	Služby
Jolana	2	V partnerství	37	SŠ	Vychovatelství
Karolína	1	Vdaná	29	Vyučena	Služby
Petra	1	Vdaná	30	Vyučena	Služby

3.1.2 Průběh rozhovorů

Všechny rozhovory se odehrávaly přímo v domácnostech respondentek, takže jsem měla možnost vidět je v jejich přirozeném prostředí. Zároveň jsem mohla srovnávat některé jejich výpovědi s tím, co jsem v domácnostech viděla. Několikrát byl přítomen i partner ženy,

v takovém případě jsem měla lepší možnost poznat fungování domácnosti a rozdělení rolí. Byla jsem překvapena, že mě všechny ženy pozvaly na rozhovor k sobě domů, ačkoli jsme se neznaly. Když jsem se jich na to zeptala, tak mi to vysvětlovaly tím, že byly rozhodnuté odejít, pokud se jim na zastávce, kde mě vyzvedávaly, nebudu líbit. Mou nabídku pomoci v domácnosti využily jen dvě komunikační partnerky. Zbylé ženy nabídku odmítly, ale uvedly, že byla hlavním důvodem, proč na inzerát reagovaly. Bylo jim sympatické, že pomoc nabízím a navíc to v nich vzbudilo pocit důvěryhodnosti.

Rozhovory probíhaly neformálně v přátelské rovině. Zpočátku byly ženy nervózní z nahrávání, ale po chvíli se rozhovor změnil spíše v povídání s kamarádkou. Překvapilo mě především to, jak byly ženy otevřené, a že mluvily i o intimních věcech. Samy ženy mi svou otevřenost a přístupnost zdůvodňovaly tím, že je pro ně rozhovor příjemným zpestřením dne; přiznaly však, že měly strach, zda budou schopné odpovědět na všechny moje otázky. Samotné rozhovory trvaly hodinu až hodinu a půl, ale celková délka návštěvy se protáhla až na šest hodin. Po vypnutí nahrávacího zařízení se ženy většinou ještě více uvolnily a já jsem je mohla poznat ještě lépe.

3.2 Analýza časopisu Maminka

Z velkého množství časopisů pro matky jsem si zvolila časopis Maminka z několika důvodů. Jedná se o časopis s mateřskou tematikou, který má v České republice největší náklad. Navíc se jedná o čistě český časopis a nikoli o českou mutaci zahraniční verze. Časopis deklaruje, že je určen českým ženám. Vzhledem k tomu, že mě také zajímá svět českých matek, je pro mě analýza právě tohoto periodika vhodná. Každá z mých komunikačních partnerek minimálně jedno číslo časopisu Maminka četla a několik z nich ho pravidelně odebírá.

Časopisy pro ženy prezentují svým čtenářkám ideální model ženy [Tabery 2007]. Svými tématy popisují okruhy zájmu všech „správných žen“ a pokud žena nemá znalosti z mnoha oblastí, je jí naznačeno, že s ní něco není v pořádku. Časopisy se tedy významně podílí na konstrukci ženství ve společnosti. Lze říci, že média odráží většinový názor společnosti, proto pokud chceme zkoumat dominantní diskurz mateřství, je vhodné se zaměřit na to, jakým způsobem časopisy pro matky konstruují mateřský svět. Při analýze časopisu pro ženy a webových stránek mateřských center jsem vycházela z postupů zakotvené teorie. Texty není nutné zkoumat kvantitativně prostřednictvím obsahové analýzy, ale je možné využít i kvalitativní metody. Kvantitativní obsahovou analýzu jsem odmítla především z toho důvodu, že zjednodušuje rozmanitost obsahu, který mě zajímá více než kvantita sdělení.

3.2.1 Postup analýzy

Analyzovala jsem šest čísel časopisu z roku 2011. Při výběru čísel jsem postupovala tak, že jsem vybrala každé druhé číslo. Analyzovala jsem tedy všechna sudá čísla časopisu Maminka za rok 2011. Reklamy v časopise jsem do své analýzy nezahrnula. Články z časopisu jsem nahrála do programu Atlas.ti, kde jsem jejich úryvky kódovala. Vzniklé kódy jsem na základě podobnosti sdružovala do kategorií. Kódy a kategorie jsem poté srovnávala a porovnávala. Dle postupu zakotvené teorie jsem zjišťovala, jak se kódy sdružují a jak spolu souvisí. Pozornost jsem soustředila na nalezení vztahů, které jsou doloženy pravidelnostmi, při nichž se určité kategorie jedné proměnné vyskytují společně s kategoriemi jiné proměnné. Kategorie a kódy jsem poté roztřídila do dominantních témat.⁴ Kódy, které se ukázaly jako nepodstatné, jsem vyloučila. Když už článek neposkytoval žádné nové informace, jeho analýza skončila a já jsem přešla k dalšímu článku. Ke každému tématu jsem získala škálu úryvků textu, na jejichž základě jsem přešla k formulaci abstraktních tvrzení, které jsou založené na nalezených vztazích mezi proměnnými.

3.3 Analýza internetových stránek mateřských center

Analyzovat stránky mateřských center jsem se rozhodla z toho důvodu, že na provozu mateřských center se často úzce podílí samy matky. Činnost mateřských center by tedy měla odpovídat zájmům a potřebám matek. Oproti analýze časopisu pro matky, kde mateřský ideál předkládají redaktorky, jsem chtěla analyzovat prostředí, kde se matky na fungování a obsahu částečně podílí. Analyzovala jsem stránky pěti náhodně vybraných mateřských center v Praze.⁵ Při analýze jsem vycházela z nabízeného programu a diskutovaných témat těchto stránek. Všechna vybraná centra jsem několikrát navštívila a součástí mé analýzy je také moje zkušenost s těmito centry.

3.3.1 Postup analýzy

Texty z internetových stránek vybraných mateřských center jsem nahrála do programu Atlas.ti, kde jsem je kódovala. Vzniklé kódy jsem poté tématicky roztřídila do třech kategorií.⁶ Vznikly tři skupiny kódů týkající se obecné funkce, vzdělávací funkce a ostatních oblastí zájmu mateřských center. Ke každému tématu jsem získala škálu úryvků z textu. Na základě těchto úryvků jsem informace v nich interpretovala a dávala do souvislostí.

⁴ Seznam kódů naleznete v příloze

⁵ Jejich jména naleznete v seznamu použitých internetových stránek

⁶ Vzniklé kódy naleznete v příloze

Program jednotlivých mateřských center jsem analyzovala zvláště. Rozdělila jsem si nabízené kurzy do kategorií dle jejich náplně a cílové skupiny, které jsou určeny. Vznikly kategorie kurzů určené dětem a dospělým. Kurzy obou skupin jsem poté rozlišila na vzdělávací (angličtina, přednášky), kulturní (dětská představení, autorská čtení) a sportovní (jóga po porodu, rozvoj motoriky). Rozlišovala jsem také, zda se kurzy pro dospělé zabývají tématy spojenými s péčí o dítě či nikoli.

4 Teoretické koncepty

4.1 Sociální konstrukty ovlivňující volby a preference žen na rodičovské dovolené

Preference žen v oblasti modelu péče o dítě ovlivňuje mnoho faktorů. Největší vliv mají pravděpodobně očekávání a normy dané společností. Obraz „dobré matky“ jako ženy, která pečuje o své dítě na plný úvazek, významně ovlivňuje to, jak ženy mateřství vnímají a jak se k němu staví. Ačkoli je tento sociální konstrukt „dobré matky“ často nereálný, tak mnoho žen dle něj orientuje své jednání. Navíc dochází k internalizaci této normy a mnoho párů si jiné modely uspořádání rodinného života nedovede představit. Zaměřím se proto blíže na popis a vysvětlení dominantního diskurzu a ideologie a také na jejich vliv na životní volby žen.

4.1.1 Orientace žen dle dominantního diskurzu mateřství

Vávra mluví o diskurzu jako o sdíleném verbalizovaném vědomí [Vávra 2006: 49]. Diskurz tedy strukturuje tvorbu významů k určitému tématu. Diskurzů existuje široká škála, jejich tvorba však není zcela libovolná. Dle Foucaulta je tvorba diskurzů kontrolována a organizována velkým množstvím procedur, aby se tak zabránilo jejich náhodnému výskytu [Foucault 1994: 9]. Každý diskurz je neodmyslitelně spojen s mocí, protože je nejen prostředkem boje, ale i tím, čeho se snažíme bojem dosáhnout. Všechny diskurzy nejsou samozřejmě stejně mocné - největší moc a vliv má dominantní diskurz, který legitimizuje stávající rozdělení moci a společenské uspořádání.

Rozhodnutí o založení rodiny silně ovlivňuje dominantní diskurz mateřství, který však může skutečnou podobu mateřství mytizovat a ženy od volby mít děti odradit [Maher, Sauferes 2007: 10]. Rozhodnutí o založení rodiny není příliš ovlivnitelné rodinou politikou, ale je spíše situační a orientované sociálním očekáváním [Maher a Dever 2004]. V Západní společnosti stále převládá ideál intenzivního mateřství, kdy je hlavní pečovatelskou osobou žena, která je dítěti kdykoli a bezpodmínečně k dispozici [Cannold 2005]. Vzhledem k tomuto ideálu mateřství na plný úvazek není

překvapující, že ženy rozhodnutí mít děti odkládají a snaží se realizovat v zaměstnání. Dle výzkumu Maurer a Saugeres však tato ideální podoba mateřství se skutečnou praxí nespojuje [2007: 15]. Ženy na rodičovské dovolené odmítají mýty týkající se mateřství a tvrdí, že ambice mimo rodinný život lze s dítětem snadno skloubit. Ideál mateřství na plný úvazek je tedy sociální konstrukcí a příliš neodpovídá realitě. Přesto ženy svá rozhodnutí orientují právě podle této konstrukce [Maher, Saugeres 2007]. Dle Gillespieho bezdětné ženy mateřství vnímají velmi stereotypně a nikoli tak, jak je ve skutečnosti většinou žen praktikováno. Rozhodnutí nemít dítě je vnímáno jako deviantní chování [Gillespie 2000: 230], a to i z toho důvodu, že součástí dominantního diskurzu je názor, že mateřství je nedílnou součástí ženství. Bezdětná žena tedy v rámci tohoto diskurzu není úplnou ženou.

4.1.2 Ideologie mateřství

Dominantní ideologie mateřství má silný vliv na volby žen v oblasti harmonizace práce a rodiny. Dominantní ideologii lze tedy chápat jako soubor přesvědčení, která nás opravňují očekávat určité chování. Přesvědčení formují zkušenost jedince a pomáhají mu vykonávat různé role ve společnosti [Hattery 2001]. Ideologie neexistuje sama o sobě, ale je součástí sociální struktury. Spoluutváří identitu jednotlivců a určuje obsah sociálních rolí. Každý z nás vyrůstá v prostředí, kde převládá určitá ideologie, což nás vede k tomu, že se chováme podle jejích pravidel. V různých ideologiích jsou také různé obsahy sociálních rolí. Ideologie je zároveň úzce spjata se státem a jeho mocí a ideologie prosazovaná veřejnou politikou tak bude pravděpodobně dominantní [Hattery 2001]. Dominantní ideologie je šířena pomocí diskurzů, což má za důsledek, že je známa většině obyvatel a je jí také uznávána.

Dominantní ideologie intenzivního mateřství, která předpokládá, že žena bude matkou na plný úvazek, vůbec nemusí odpovídat skutečné praxi mateřství [Hattery 2001, Maher a Saugeres 2007]. Ačkoli dominantní ideologii matky často neuznávají, neznamená to, že nebude mít vliv na jejich chování. Ženy bez ohledu na pravdivost ideálu intenzivního mateřství orientují své jednání podle něj. Prostřednictvím ideologie mateřství hodnotí ženy realitu a to ovlivňuje jejich volby v oblasti kombinace rodiny a práce [Hattery 2001]. Při zkoumání řešení zkombinování rodiny a práce je tedy nutné zabývat se tím, jaký mají vztah k ideologii mateřství.

Dle postoje ženy k ideologii mateřství lze lépe pochopit její volby a preference. Hattery na základě výzkumu vyvozuje, že strategie žen ve skloubení rodiny a práce jsou založeny především na tom, v jakou podobu mateřství věří [Hattery 2001]. Demografické ukazatele se zde ukázaly jako zbytečné, protože motivace žen jsou ovlivněny především tím, jak samy

definují dobrou matku. Pokud je tedy pro ženu ideálem dobré matky žena, která o své dítě pečuje celý den, pak pro ni bude nemyslitelné kombinovat péči o dítě se zaměstnáním. Ideologie mateřství není samozřejmě jediným faktorem ovlivňující ženino rozhodování v této oblasti, ale ukázalo se jako hlavní a všem společné [Hattery 2001].

4.2 Kombinace práce a rodiny

Kombinací práce a rodiny se zabývá mnoho teorií. Já jsem ve svém výzkumu vycházela ze čtyř teoretických východisek zabývajících se tímto sociálním problémem. Nezaměřila jsem se pouze na jediný, protože kombinace práce a rodinného života je natolik složitý problém, že ho není možné komplexně vysvětlit pouze prostřednictvím jediného teoretického pojetí. Využila jsem tedy několik různých přístupů, které jsou vůči sobě často v opozici, ale celkově pomáhají vytvořit ucelený obraz zkoumaného problému. Teorie vysvětlující životní volby žen na rodičovské dovolené se dají rozdělit na teorii racionální volby, normativní, kulturní a preferenční.

4.2.1 Teorie racionální volby

Tato teorie chápe jednání aktérů jako záměrné. Každý z nás se pokouší maximalizovat svůj prospěch a podle toho také jedná. Při našich životních volbách tak zvažujeme, nakolik jsou pro nás daná řešení výhodná. Porovnáváním zisků a ztrát racionálně volíme výhodnější možnost [Možný 2006]. Pokud svým jednáním nemůže jedinec zisku dosáhnout, jedná tak, aby minimalizoval své ztráty. Toto porovnávání zisků a ztrát se v rodinné oblasti projevuje například při rozhodnutí, zda založit rodinu. Založením rodiny žena získává, ale také i ztrácí, protože je dočasně vyloučena z trhu práce [Macdonald 1997:25]. Ztrácí tak nejenom finanční zisky, ale i část své autonomie a dochází také ke znehodnocení její kvalifikace. Na základě všech těchto nákladů se páry rozhodují, zda založení rodiny není lepší odložit.

4.2.2 Normativní teorie

Normativní teorii lze chápat jako oponentní vůči teorii racionální volby. Normativní teorie vylučuje, že by na volby týkající se rodinného života měly vliv především racionální kalkulace výhodnosti daného řešení. Důvody teorie nalézají spíše v oblasti společenských změn. Normativní teorie přisuzuje posun v hodnotách a preferencích, především sekularizaci, individualismu, důrazu na svobodu a nezávislost a nové ideologii týkající se postavení mužů a žen ve společnosti. V důsledku modernizace a technologických změn⁷ došlo ke změně hodnot a postojů. Nová doba si proto vyžádala jiná řešení a lidské chování a preference se

⁷ Velký vliv má především dostupná antikoncepce

proměnily [Hamplová 2003]. Tato teorie nepopírá jistý vliv ekonomických faktorů, ale nepřisuzuje jim dominantní vliv.

4.2.3 Kulturní teorie

Podstatný faktor ovlivňující volby žen v oblasti rodinného života je podle kulturní teorie zakotven v kulturní tradici dané země. Volby žen vychází jak z kulturního kontextu, tak i ze společenských struktur [Pfau-Effingerová 2004]. Jednání aktérů má vliv na reprodukci nebo změnu jak kulturního, tak strukturálního rámce. Pfau-Effingerová dále předpokládá, že v moderní společnosti existuje ustálená představa o uspořádání genderových vztahů. Ve společnosti je tedy silně zakotveno, jak by mělo vypadat dělení rolí mezi mužem a ženou. Kromě zakořeněných norem společnosti genderové uspořádání ovlivňuje také přístup státních institucí k otázce genderových rolí.

Dominantní diskurz mateřství udává normu mateřství, tedy to, jak by správná matka měla vypadat a co je její povinností. V České republice a v západní společnosti stále dominuje diskurz intenzivního mateřství. Tato kulturní norma je navíc podporována veřejnou politikou státu, kterou zároveň i legitimizuje. Dominantní diskurz mateřství udržuje stávající nerovnocenné postavení žen a mužů a tím reprodukuje stávající sociální řád.

4.2.4 Preferenční teorie

Hakimová [2000] ve své preferenční teorii vymezuje preference jako osobní hodnoty, jako to co jedinec pro sebe považuje za dobré. Mohou se lišit od obecných postojů. V moderní společnosti je důležité zajímat se o osobní preference jednotlivců, protože s růstem individualizace roste i nutnost neustálých voleb. Dříve jasně stanovené postupy dnes již neplatí a jedinec se musí rozhodovat mezi velkým množstvím životních stylů [Beck 2004]. Pokud jsou preference žen v souladu s jejich sociální rolí a vykonávanými aktivitami, pak lze mluvit o faktoru duševní pohody [Hakim 2000]. Naopak pokud se aktivita a preference žen liší, mohou být v silně stresové situaci. To se může stát například v případě, že žena preferuje péči o dítě, ale musí ho opustit kvůli svému zaměstnání. Stejně tak může být pro ženu, preferující svou kariéru stresující věnovat se celý den dítěti.

Hakimová [2000] považuje preference žen za odlišné a nezávislé na faktorech jako vzdělání či sociální třída. Na rozdíl od feministických teorií autorka tvrdí, že nerovné postavení mužů a žen není důsledkem diskriminace, ale jiných osobních preferencí a voleb, které muži a ženy uplatňují ve spojitosti se zaměstnáním [Hakim 1996]. Mnoho žen v moderní společnosti akceptuje tradiční rozdělení rolí, a to i přes to, že jim nevyhovuje. Dále Hakimová tvrdí, že pouze ženy samy aktivně řídí vlastní životy a jejich vůle a preference jsou

tím, co má největší vliv na jejich pracovní chování. Některé ženy preferují rodinu a práci mají jako vedlejší činnost, jiné to cítí naopak a realizují se v zaměstnání. Volby a chování žen jsou velmi různorodé a odráží odlišné preference mezi rodinným a pracovním životem [Hakim 1996]. Ačkoli jsou ženy upřednostňující práci před rodinou nejčastěji vysokoškolačky, Hakimová vnímá vzdělání a kvalifikaci pouze jako vedlejší faktory v rozhodování o kariéře a rodině [2000]. Daleko důležitější jsou životní cíle, statusové aspirace a motivace žen. Dále je také podstatné, jak žena vnímá genderové role, tedy jakou ideologii genderových rolí přijímá. Pokud je žena v tomto ohledu liberální, pak je pravděpodobné, že bude mít silné kariérní ambice a větší vzdělanostní aspirace [Hakim 2000]. Nelze tedy říci, že by vysokoškolsky vzdělané ženy automaticky upřednostňovaly kariéru před rodinou, ale ženy zastávající liberální ideologii genderových rolí si více uvědomují vlastní schopnosti a inteligenci, což je faktor vedoucí k silnému kariérnímu zaměření. Hakimová tak rozlišuje tři typy žen dle jejich preferencí k zaměstnání a péči o dítě - ženy orientované na rodinu, ženy orientované na práci a adaptivní ženy, které se snaží kombinovat práci a rodinu, aniž by jednu z těchto možností preferovaly. Odlišné preference žen vedou dle Hakimové k tomu, že mají také odlišné zájmy. Zaměstnané ženy kvůli svým preferencím potřebují dostupnou institucionální péči pro předškolní děti kvůli možnosti kombinovat péči o dítě se zaměstnáním, zatímco ženy preferující mateřství spíše přivítají delší dobu na rodičovské dovolené a vyšší státní příspěvek. Pracovně zaměřená žena má dostatek peněz k zajištění péče o dítě, proto ji bude zajímat spíše změna dominantního diskurzu mateřství, aby nebyla okolím označována jako krkavčí matka.

4.2.4.1 Nedostatky Hakimové preferenční teorie

Harrisová na preferenční teorii Hakimové kritizuje především skutečnost, že autorka zcela opomíjí vliv genderových nerovností na osobní volby a preference žen [Crompton, Harris 2000]. Hakimová tvrdí, že genderové nerovnosti pouze odpovídají odlišnosti voleb jednotlivých žen [Hakim 1996], to ale zcela ignoruje skutečnost, že pracovní příležitosti žen s sebou nesou jistá strukturální omezení. Hakimová tímto legitimizuje genderové nerovnosti a považuje je za zcela přirozené. Harrisová proto namítá, že postavení žen na trhu práce není pouze důsledkem voleb žen, ale také vnějších omezení [Crompton, Harris 2000]. Hakimová navíc také zcela opomíjí možnost, že žena své preference v průběhu času mění [Křížková a kol. 2011: 32-33].

Pro ženské pracovní strategie jsou podstatné především společenské klima, podmínky na trhu práce a kulturní normy spojené s dělbou práce v domácnostech [Crompton, Harris 2000].

Ženy jsou schopné svobodně se rozhodovat, ale jen do té míry, do jaké jsou strukturálně omezovány. Ženy mají oproti mužům málo zdrojů a moci. Volby a preference žen tak nejsou zcela svobodné, jak předpokládala Hakimová, ale jsou silně kulturně a strukturálně zakotvené. To vyplývá i z dalších výzkumů [Křížková, Hašková 2003, Crompton, Harris 2000, Dudová 2007]. Volby žen budou vždy silně ovlivňovat vnější omezení. Preference mají na volbu silný vliv, ale rozhodně ji nedeterminují. Základními determinanty v oblasti chování na trhu práce jsou především genderové normy a sociální politika. Ženy jsou ve svých volbách tedy nejvíce limitovány strukturálními a normativními překážkami. Z toho důvodu není jednoduché rozeznat skutečné preference žen. To je vidět například na institucionálním nacionalismu, při kterém státní instituce ovlivňují názor společnosti na konkrétní instituce [Hattery 2001]. To se projevuje tak, že ačkoli ve společnosti došlo k posunu postoje směrem k větší rovnosti v dělbě práce mezi muži a ženami, tak rodinná politika těmto tendencím neodpovídá a stále odděluje genderové role. To je evidentní v možnosti dlouhodobé mateřské dovolené a nedostačující kapacitě zařízení pro předškolní děti.

4.3 Modely péče o dítě

Většina rodin v české republice preferuje tradiční model péče o dítě, kdy žena doma pečuje o dítě a muž živí rodinu svou prací mimo domov. Tento model velké části žen zcela nevyhovuje, ale přesto ho často zvolí. Chtěla bych se proto více zaměřit na teorie, které toto neracionální jednání zaměřují a snaží se ho vysvětlit.

4.3.1 Klasický model péče o dítě

Pro české ženy je přirozené, že pečují o dítě po celou dobu rodičovské dovolené trvající 3-4 roky. Péče o dítě a domácnost je doménou ženy, muž je popisován jako málo participující živitel rodiny [Maříková 2008: 49]. Toto tradiční rozdělení rolí je českými ženami vnímáno jako přirozené a alternativní rodinná uspořádání se nevyskytují příliš často. Ženský a mužský svět je oddělen, spojuje ho pouze reciproční vztah mezi mužem a ženou. Žena se stará o domácí práce a pečuje o děti, čímž pro muže vykonává určitý druh služeb. Muž vydělává peníze a na oplátku ženě za vykonanou práci dává část svých příjmů. Tento reciproční model však výrazně znevýhodňuje ženu, a to především proto, že může být dočasný. V případě rozvodu tak žena přichází o větší část svého materiálního zabezpečení a sociální podpora od státu ji nemůže vynahradit neparticipaci na trhu práce [Dudová a Hastrmanová 2007]. Tento model není tedy reciproční, ale hierarchicky komplementární a výrazně podporuje mužskou

dominanci [Maříková 2008: 51]. Ačkoli ženy nemusí toto rozdělení rolí v rodině vnímat jako znevýhodňující, neznamená to, že tomu tak pro ně v důsledku nebude.

Ačkoli se tedy může zdát, že ženy na mateřské dovolené by měly být nespokojené se svým znevýhodněným postavením, výzkumy ukazují, že opak je pravdou [Maříková 2008, Maher a Saugeres 2007 atd.]. Toto období většina z nich vnímá jako šťastné a výchovu dětí neprožívají v intencích finančních ztrát, ale z morálního hlediska jako záslužnou. Plná péče o dítě je pro většinu žen sebenaplňující a není možné ji kompenzovat prací [Maříková 2008]. Ženy rodičovskou dovolenou nevnímají jako oběť, přesto některé matky reflektují svou izolovanost a ztrátu sebevědomí mimo rodinnou oblast [Simerská a Smetáčková 2000]. Pobyt na rodičovské dovolené a jeho délka je také často ovlivněn vnějšími okolnostmi, které nejsou závislé na ženě vůli. Z toho důvodu je nutné rozlišovat dvě období péče o dítě. První, kdy žena chce být doma a druhé, kdy by doma být měla nebo musí být.

4.3.2 Netradiční modely péče o dítě

Postavení rodiče, který má starosti péči o dítě, je v současnosti značně znevýhodňující. Matky pečující o dítě jsou svázány závislostí dítěte. Návrat do zaměstnání pro některé z nich proto znamená znovunabytou svobodu [Janoušková a Sedláček 2005]. Práce může být pro někoho ve srovnání s mateřstvím osvěžující a oddechová. Ženy, které se tedy rozhodnou vrátit se do zaměstnání a péči o rodinu přenechat partnerovi, představují alternativní model mateřství. Pro hodnocení nastalé situace totiž jako kritérium nepoužívají pouze zájmy dítěte, ale také své vlastní. Většinový pohled je takový, že by matka měla obětovat vlastní svobodu ve prospěch dětí [Badinter 1998], což ale dle výzkumů nepovažují moderní ženy za samozřejmé [Janoušková a Sedláček 2005]. Ženy si uvědomují rozpor mezi vlastními potřebami a potřebami dítěte. Na základě tohoto uvědomění jsou pak schopné změnit jim nevyhovující situaci i přes to, že se musí vzdát své role pečovatelky.

Dnešní společnost je vůči mateřství nepřátelská. Ženy, které se stanou matkami, získají ve společnosti nízký status [Kitzinger 1993: 7]. Jsou vnímány jako jednotlivci s nižšími intelektuálními schopnostmi. Práce v domácnosti a péče o dítě jsou nahlíženy jako podřadné a od toho je odvozováno i vnímání žen, které je vykonávají [Hochschild a Machnung 1990]. Samy matky se však podílí na reprodukci stereotypní představy o mateřství na plný úvazek. Mnoho matek totiž alternativní formu mateřství označuje za deviantní, čímž udržuje tradiční diskurz mateřství [Arendell 1999].

Ženy, které se rozhodly přenechat pečovatelskou roli svému partnerovi, se setkávají s nepochopením a jsou považovány za krkavčí matky [Janoušková a Sedláček 2005: 20], zatímco muži pečující o dítě jsou okolím označováni za hrdiny a obdivováni za zvládnání role, která pro ně není přirozená. Ženy, které obstály v netradiční roli živitelky, však žádný obdiv okolí nepocítují, naopak jsou okolím vnímány jako kariéristky a egoistky. Toto negativní přijímání okolím je pro ženu velmi nepříjemné, protože je tím ohrožena její identita [Janoušková a Sedláček 2005: 22]. Matka tak nerada předává svou roli pečovatelky někomu jinému, protože tím ztrácí svou ženskou identitu. Ačkoli tedy žena není s dítětem v tak úzkém kontaktu, snaží se svému okolí demonstrovat, že je to právě ona, kdo dítěti nejvíce rozumí [Hochschild 1990]. Pokud se tedy bude stávat, že v případě výměny rolí v rodině se bude dostávat veškerého uznání muži, dojde k tomu, že ženy nebudou předávat své pečovatelské postavení [Allen a Hawkinse 1990]. Měly by tak sice větší uplatnění v profesním životě, ale výrazně by se znevýhodnily v oblasti sociálních vztahů. Nemožnost výměny rolí v rodině tak nemusí být zapříčiněna neochotou mužů pečovat o děti, ale spíše neochotou žen přenechat mužům pečovatelskou roli. Označení „špatná matka“ tak může ženy odradit od přijetí alternativní formy mateřství.

Další variantou modelu péče o dítě může být paritní role obou partnerů. Tento model však naráží na mnoho úskalí. Za prvé poloviční úvazky většinou objemem práce neodpovídají zkrácenému úvazku. To je důsledkem nedostatku těchto míst. Ženy jsou tedy často v situaci, kdy jsou snadnou obětí vykořisťování zaměstnavatelem, který předpokládá, že žena je loajální a práce si váží. Spoluúčast na financování domácnosti navíc většinou ženu nezabavuje její role primární pečovatelky [Křížková a kol. 2011: 155-156]. Žena se stále stará o domácnost a navíc se ještě spolupodílí na financování rodiny. Paritní model tedy není pro ženy příliš výhodný a z toho důvodu se ani často nevyskytuje.

4.3.3 Konstrukce identity

Dle Jenkinse je identita jednotlivců a skupiny utvářena současně, a to vzájemným působením [Jenkins 2006: 20]. Rozlišení identity na individuální a kolektivní, které se navzájem ovlivňují a doplňují, řeší dilema jednání a struktury. Identita jednotlivců nemůže existovat sama o sobě bez vlivů vnějšího světa. Ačkoli je tedy každý z nás svým způsobem jedinečný, tak identita nás všech je sociálně konstruovaná v průběhu primární a sekundární socializace. Během interakcí dochází k vymezení toho, kdo jsme my a kdo ti druzí [Jenkins 2006: 20]. Individuální identita je tedy vždy stvrzována v interakci s ostatními lidmi. Lidé se v interakcích snaží vytvořit o sobě určitý obraz, ale nemohou mít jistotu, jak si

jejich vystoupení ostatní skutečně interpretují. Goffman v této souvislosti mluví o managementu dojmů, kdy se jedinci snaží sjednotit to, jak se vidí oni sami s jejich veřejným obrazem [Goffman 1999]. Identita má tedy performativní charakter.

Proces konstrukce identity je nikdy nekončícím procesem, který začíná již v dětství primární socializací a poté v dospělosti pokračuje sekundární socializací. Dle Jenkinse jsou identity získané v dětství pevnější než jiné získané později. Mezi tyto primární identity patří také ty, které vychází z připsaných charakteristik, které nemůžeme ovlivnit, jako je například pohlaví či rasa [Jenkins 2006: 87-88]. Důležitou součástí konstrukce identity jedince je také proces přijetí jeho sociálních rolí. Každý z nás může mít několik identit podle toho, kolik rolí zastáváme v různých skupinách. Dle Eriksona jsou identity hierarchické a mají pro nás různý význam [(1968 cit. podle Bačová 1996)].

Foucault mluví o vztahu mezi sociálním jednáním a diskurzem. Všechny sociální praktiky zahrnují význam a ten ovlivňuje a utváří to, co děláme. Identita tedy může být vztažena k vypravěčově snaze dodržovat způsoby vyprávění dané kulturou skrze artikulaci lingvistických zdrojů [Foucault 1994: 32]. Vypravěč rozvíjí sdílené narativní zdroje, jako jsou společná schémata příběhů, výrazové prostředky a styly, které jej identifikují jako člena specifické komunity. Lidé, kteří nesouhlasí s identitou, která jim byla připsána, se mohou bránit odmítnutím dominantního diskurzu spojeného s jeho identitou. Tím, že bude jedinec vyjednávat a zpochybňovat dominantní diskurz ke změně dojít sice může, ale také nemusí. Goffman v této souvislosti mluví o tom, že někteří lidé jsou vnímáni pouze na základě své jediné role. Tuto redukci identity vlastní osoby lze odmítnout jiným pojetím výkonu role [Goffman 1999]. Řešením ovšem není špatně plnit určitou úlohu; jedinec musí ukázat, že roli zvládá a bez problémů ji může vykonávat. Roli však musí zastávat netradičním a alternativním způsobem. Takto může odmítnout redukované vnímání své osoby a narušit tak stereotypní kategorizace. Toto redukované vnímání jedince může být případem matek na rodičovské dovolené, tedy je v jejich silách se ideologii intenzivního mateřství postavit a ukázat, že nejsou pouze matkami.

4.3.3.1 Kolektivní identita

Kolektivní identita a její budování je založeno na základě kategorizace a identifikace. Jedinci ostatní lidi kategorizují a snaží se zjistit, co mají s ostatními společného a v čem se naopak liší. Na základě této podobnosti dochází ke skupinové identifikaci [Jenkins 2006: 25]. Pokud chce být jedinec členem určité skupiny, musí splnit daná kritéria a osvojit si chování a způsoby, které jsou pro skupinu typické [Jenkins 2006: 80]. S kolektivní identitou je také úzce

spojen pojem role. Role představuje institucionální řád a hraním rolí se jedinec stává součástí sociálního světa. Pokud dojde k internalizaci rolí, pak se sociální svět stává pro jedince reálným [Berger, Luckman 1999: 76-77]. Identitu je tedy možné chápat jako konstrukt subjektivní reality a roli jako konstrukt sociální reality.

4.3.3.2 Přijetí role matky a její vliv na identitu ženy

V tradiční společnosti bylo ženství synonymem pro mateřství. V moderní společnosti se tento pohled mění a při definování vlastní identity už některé ženy nehledí pouze na zájmy dítěte, ale i na své vlastní [Bártlová 2007]. Dříve se většina žen identifikovala pouze se svou rolí matky, v současnosti už tomu tak není. I přes tento vývoj je rozhodnutí nemít dítě považováno za deviantní a bezdětné ženy jsou označovány za necelistvé [Ireland 1993]. Mnoho žen se rozhodne mít dítě z důvodu potvrzení vlastní identity a upevnění pocitu vlastního já [Matějček 1994]. Ovšem výsledkem mateřství může být pravý opak. Mateřství sebou může přinést pocit ztráty osobní autonomie a snížit šanci na lepší společenské postavení [Gjuričová 1999]. Nejdůležitějším faktorem je především to, nakolik se žena se svou rolí matky identifikovala. Pokud žena touží po jiné oblasti realizace, pak pravděpodobně nebude spokojená pouze s rolí matky. Kompletní přijetí identity matky je silně spojeno s její předchozí seberealizací a pracovními zkušenostmi [Lee in Bártlová 2007], přičemž mladší ženy bez předchozích pracovních zkušeností by se tedy s rolí matky měly snáze plně identifikovat.

Bártlová [2007] na základě vlastního výzkumu vymezuje tři typy přístupů, jak se ženy vyrovnávají s mateřstvím. Prvním typem matky je žena, která zcela nepřijala tradiční pojetí ženy jako matky. Podstatná je pro ni vlastní seberealizace a mateřství přizpůsobila svým potřebám. Druhým typem matky je žena, která mateřství přijala jako svou podstatnou součást, ale také si uchovala oblasti života, které nejsou s mateřstvím spojené. Posledním typem matky je pak žena, která se s rolí matky plně identifikovala a jiné oblasti seberealizace jsou pro ní bezvýznamné.

Součástí dominantního diskurzu mateřství je názor, že žena se matkou cítí okamžitě po narození dítěte [Brown 2007]. Ovšem vývoj identity ženy v matku může být také pozvolný. Ženy, které v sobě okamžitě po porodu nenajdou novou identitu matky, pochybují o vlastní kompetenci být matkou. Na ženy po porodu je vyvíjen tlak, aby svou stávající identitu nahradily svou nově získanou identitou matky [Brown 2007]. Ovšem nakolik je skutečně žena synonymem matky a nakolik se jedná o sociální konstrukt? Esencialismus vnímá ženství a mužství jako pevně dané soubory tělesných a psychických charakteristik

[Gjuričová a Kubička 2004: 54]. Existuje tedy jakási esence mužství a ženství, která je objektivní a nelze ji měnit. To by ovšem znamenalo, že existuje univerzální mužství a ženství, která jsou pro všechny na světě společná. To ale není pravda; jak uvádí Meadová, na formování mužské i ženské identity má silný vliv vnější sociální prostředí [Mead 1935]. Neexistuje tedy univerzální lidská přirozenost, ale naše identita je utvářena v interakcích a je tedy sociálně konstruovaná [Berger a Luckmann 1999: 52-54]. Dle Judith Butler nelze mluvit o žádném specifickém ženství či genderové identitě. Na počátku není ženská podstata, která vše vysvětluje, ale identita ženy je konstruována působením institucí, praktik a diskurzů [Butler 2003: 45-56]. Genderová identita je performativně konstruovaná. Ženu můžeme vnímat jako koncept, který se neustále vyvíjí a počátek ani konec této konstrukce nelze přesně rozlišit.

4.4 Symbolické hranice

Lidé mají potřebu svět kolem sebe neustále kategorizovat, což jim pomáhá pojmout jeho složitost. Ze stejného důvodu jedinci kladou důraz na diferenciaci kategorií lidí podle toho, jak různí lidé vnímají svět a jak se k němu staví [Lamont 1994]. Různé kategorie lidí tak vzhledem k různému vnímání světa i různě jednají. Dle Lamontové je identita neustále vyjednávána v interakcích, a ačkoli jsou některé rozdíly patrné zvenčí, hranice jsou budovány až při interakci. Na základě komunikace s jiným jedincem mu podle jeho vyjadřování a preferencí přiřadíme určitý status. V důsledku této komunikace mezi lidmi vznikají hranice, kterými se lidé odlišují a upevňují určitou kategorizaci. Kategorizace se mění v důsledku toho, jak s námi jednají druzí, a jak jednáme my s nimi. Když chceme říct, kdo jsme my, tak zároveň říkáme, kdo nejsme a komu se nepodobáme. Kategorie nejsou objektivní, nevyplývají z povahy světa, ale jsou kulturně konstruované a specifické [Lamont 1994].

K vytváření hranic využívají jedinci několik strategií. Při snaze zdůraznit své nadřazené postavení využívají kritéria, která jsou pro ně v dané situaci výhodná. V různých interakcích mohou jedinci použít vždy jiná kritéria, která je aktuálně zvýhodňují [Sherman 2005]. Další důležitým ukazatelem pro budování hranic je znalost kulturního standardu charakteristického pro určité prostředí. Jedinci se snaží vyhovět těmto standardům a tím získat kolektivní identitu a své místo ve společnosti lidí, se kterými sdílí vnímání světa [Lamont, Thévenot 2000]. Konstrukce hranic je velmi úzce spojena s budováním kolektivní identity. Když chceme říct, kdo jsme, vždy pracujeme s hranicemi, pro určení toho kdo jsme, musíme použít odlišnost od ostatních [Lamont, Thévenot 2000]. Lidé sounáležitost, kterou cítí k lidem stejného postavení, většinou vysvětlují podobnými

preferencemi a podobným vnímáním světa. Pokud v interakci lidé poznají, že jim jedinec není podobný, tak se vůči němu vymezují a chrání tak svou vlastní identitu, své vlastní vnímání světa [Lamont, Molnar 2002]. Součástí kultury, ve které žijeme bez ohledu na naše socioekonomické postavení, jsou i dané kategorie, které používáme [Lamont 1994]. Pokud tedy budujeme identitu, je důležité, z jakého kulturního prostředí pocházíme. Budování hranic není zcela volné a má své meze, které jsou strukturálně dané. Lidé vybírají kategorie, které jsou pro jejich kulturní prostředí typické a pomocí nich se poté orientují.

5 Analýza a interpretace dat

5.1 Hranice a hierarchizace

Ve svém výzkumu jsem se zabývala tím, zda ženy na rodičovské dovolené budují symbolické hranice a pokud ano, jakých kritérií k tomu využívají. Rozhodla jsem se zkoumat, jak se liší či shodují strategie vymezování se vůči ostatním ve dvou různých prostředích. Pro srovnání s vlastními výsledky jsem vybrala výzkum *Producing the superior self: Strategic comparison and symbolic boundaries among luxury hotel workers* od Rachel Sherman [2005]. Na základě podobností závěrů jsem vymezila oblasti, kde je možné dobře pozorovat podobné strategie, které využívají obě skupiny k sebeidentifikaci a ke konstrukci hranic mezi sebou a ostatními. Tento výzkum jsem zvolila především proto, že považuji za zajímavé, že ačkoli se jedná o zcela odlišná prostředí, můžeme zde pozorovat stejné principy budování symbolických hranic. Budu se tedy zabývat tím, jak lidé vnímají sebe sama ve srovnání s ostatními a jakým způsobem se snaží vůči jiným vymezit a posílit tak své vlastní postavení. Hranice jsou konstruovány prostřednictvím sociální praxe, a to jak postavením, tak hodnotami, které jsou vyjednávané v interakci. Identifikace není pouze volba, s kým se chceme identifikovat, ale především proces vyjednávání toho, co odlišuje „nás“ od „nich“.

První zkoumaná skupina pracuje v prostředí luxusního hotelu, kde dochází nejen k budování hranic mezi hosty a zaměstnanci, ale je možné zde sledovat i hierarchizaci mezi zaměstnanci samotnými. Stejný princip hierarchizace jsem objevila i u matek malých dětí. Matky se vymezují nejen vůči bezdětným ženám, ale i vůči ostatním matkám. Dochází tedy k hierarchizaci i uvnitř skupin, které jsou zvenčí vnímány jako jednotné.

Každý z nás má neustálou potřebu kategorizovat svět kolem sebe. Jak můžeme vidět v obou výzkumech, tato potřeba nás nutí vymezovat se vůči ostatním, a to hned několika způsoby. Při snaze demonstrovat své nadřazené postavení lidé využívají několika typů kritérií podle toho, která se jim pro danou situaci hodí a staví je do výhodnější pozice [Sherman 2005]. K porovnání sebe a ostatních tedy lidé využívají kritéria, která

vyzdvihnou jejich kvalitu. V prostředí luxusního hotelu se zaměstnanci, kteří jsou na pozici, která předpokládá kontakt s hosty, vymezují nejen vůči bohatým hostům, ale i vůči ostatním zaměstnancům. Ačkoli formální organizace hotelu nevyžaduje hierarchii pozic, tak zaměstnanci sami rozlišují pozice dle jejich důležitosti a prestiže. Nadřazené postavení vůči ostatním zaměstnancům legitimizují například kompetencí, privilegií spojenými s jejich pozicí, prestiží či znalostí rituálů a frází, které k dané práci patří. Někteří zaměstnanci se považují za nadřazené ostatním, protože se považují za schopnější a zdůrazňují význam své práce. Významně se také distancují od práce, kterou považují za jednoduchou. Při snaze vymezit hranice mezi zaměstnanci je tedy nejčastěji využíváno kritérií, která jsou spjata s významem vykonávané pozice, zatímco při snaze odlišit se od hostů je nejčastěji využíváno morálních a kulturních hledisek.

Velmi podobný postup budování hranic lze nalézt i u matek. Vůči ženám bez dětí se matky vymezují prostřednictvím morálních hledisek a vůči sobě navzájem praxí mateřství. Ačkoli na přímou otázku, zda se cítí být něčím nadřazené bezdětným ženám, matky své nadřazené postavení odmítly, z jejich výpovědí vyplývá opak. Vůči ženám, které nechtějí mít děti, cítí lítost. Bezdětné ženy dle jejich názoru přicházejí o podstatnou část vlastní identity. Podobný postoj matky uplatňují i vůči ženám, které děti chtějí, ale zatím je nemají. K těmto ženám se matky chovají jako k nezasvěceným a tím pádem méněcenným. Celkově lze tedy říci, že matky jednají s bezdětnými ženami jako s neúplnými ženami, které neví, o co přichází. Používají tedy morální kritérium k tomu, aby samy sebe umístily do nadřazeného postavení. Bezdětné ženy jsou neúplné, ale protože to samy nedokážou pochopit a neuvědomují si to, cítí k nim matky pouze lítost. Každá z dotazovaných matek uvedla, že zcela respektuje rozhodnutí nemít dítě, ale všechny také dodaly, že cítí vůči takové ženě lítost a vědí, že bude své volby litovat.

„...jako nepřijde mi divný když někdo děti nechce a radši bude dělat tu kariéru...je to každého věc. No ale jako já si myslím, že toho budou jednou hodně litovat...to se nedá popsát ten pocit...je mi jich vlastně dost líto. Jako ty děti nemáš, takže taky nevíš...hmmm no to ale taky pochopíš až sama...já, já to neumím popsát...“ (Helena)

Navíc ženy zmiňovaly přirozenost toho stát se matkou a některé z nich také upozorňovaly na nemorálnost opačného rozhodnutí. Sebe jako matku tedy staví do lepší pozice, a to i z důvodu splnění svého morálního závazku společnosti. Dalším zajímavým jevem odvrácení se od bezdětných je přetrhání starých přátelství. Většina žen má přítelkyně, které se staly matkami

zhruba ve stejnou dobu. Přátelství, která s nimi mají, tedy dále pokračují. Ovšem proměnou prošly především vztahy s bezdětnými přáteli. Ačkoli není vždy záměrem žen vztahy s bezdětnými přítelkyněmi přerušit, tak se to většinou stává. Důvodem bývá nejdříve omezení kontaktu kvůli nedostatku času a poté i zcela rozdílné problémy a životní styl. Při popisování blízkých osob tak ženy nejčastěji používaly kritérium stejného pohledu na svět a životního stylu. Stará přátelství s bezdětnými často vydrží, ale spíše z nostalgie než z důvodu vzájemného porozumění.

Stejně jako se zaměstnanci hotelu vymezují nejen vůči hostům, ale i vůči sobě navzájem, tak se i matky snaží navzájem hierarchizovat. Ačkoli hierarchizace není nezbytná, matky rozlišují několik kategorií matek. Tyto kategorie jsou založené na tom, jakým způsobem matky mateřství pojmají a vykonávají. Dalo by se tedy říci, že je rozhodující, jakou ideologii mateřství ženy preferují. Ženy se svým vymezením vůči jiným matkám s odlišnou praxí mateřství snaží obhájit vlastní vidění světa. Kdyby se nevymezily vůči ženám, které pojmají mateřství zcela jinak, pak by mohly připustit, že jejich způsob výchovy není ten správný. Z toho důvodu se mě všechny ženy snažily přesvědčit, že správný přístup je ten jejich. Nejedná se zde o to, že by tvrdily, že pouze jejich pojetí je to správné, při rozhovorech spíše kladly důraz na to, abych pochopila, že jsou dobrými matkami, i když mateřství může někdo vykonávat jinak. Odlišováním se vůči ostatním matkám s jinou mateřskou praxí ženy budují vlastní identitu sebe sama jako matky. Je pro ně tedy důležité rozlišit, kdo jsem já a kdo oni. Kritizování pojetí mateřství je pro ženy velmi citlivé. Zpochybnění jejich kompetencí jako matek je to, čeho se ženy nejvíce obávají a čemu se snaží vyhnout. Pokud se tedy žena s někým neshodne v otázce péče o dítě, pravděpodobně se již nebudou stýkat a žena se bude od této osoby distancovat. Jiné rozpory jsou ženy ochotné tolerovat, ale kritika jejich mateřských kompetencí je pro ně nepřekonatelný problém.

Ve vztahu k bezdětným ženám se matky vymezovaly prostřednictvím morálních hledisek. Při hierarchizaci matek mezi sebou je využíváno kritérium vykonávání role matky, jedná se tedy o hledisko znalosti mateřské kultury. Stejně jako v luxusním hotelu, kde se personál hierarchizuje podle znalosti praktik a frází spojených s jejich pozicí, tak se na základě těchto znalostí hierarchizují i matky. Matka by měla znát praktiky a fráze spojené s její rolí.

„...nesnáším, když na mě matky v parku blbě čuměj, protože nechodím na cvičení pro děti, nebo protože je mi jedno, jestli se Mates válí po zemi...“ (Vlad'ka)

„ ...je tady na hřišti taková skupinka matek, no těm se teda vyhejbám. Vždycky mě odchytí a ptaj se mě, jak dělám tohle a tamto a proč to nedělám takhle, že všichni přece ví, že tak je to nejlepší...navíc vždycky mluví o různých pomůckách pro děti a já to neznám, takže jsem za méněcenná...“ (Petra)

Pokud žena patří do skupiny matek, musí dodržovat standardy skupiny, protože jinak k ní nemůže patřit; tím, že standardy zná a dodržuje, získává členství v této skupině. V takovém případě můžeme mluvit o kolektivní identitě, která je budována na základě podobnosti členů a jejich pocitu sounáležitosti.

Všechny komunikační partnerky bez rozdílu se snažily vymezit především vůči úzkostlivým matkám, které nemají jiné zájmy než péči o dítě. Jejich snahu, aby nebyly ztotožňovány s matkami, které mateřství pojmají jako svůj jediný zájem, připisují především tomu, že matky nechtějí svou identitu redukovat pouze na svou mateřskou roli. Tím, že se vůči matce na plný úvazek vymezí, ukazují, že jsou více než matka a mají i jiné zájmy. Na druhou stranu se matky distancují i od matek nevšímavých či příliš volnomyšlenkářských. Staví se tedy do pomyslného středu a tím dávají najevo svou normálnost. Celkově se dá říci, že se moje komunikační partnerky snaží sebe samy popsat jako normální matky, které své děti milují, ale mají i vlastní zájmy.

5.2 Svět pražských matek na rodičovské dovolené

5.2.1 Rozhodnutí mít dítě

Všechny dotazované ženy kromě Aleny svá těhotenství plánovaly. Prošly tedy procesem zvažování, zda je vhodná doba pro založení rodiny. U žádné z dotazovaných žen však nejde mluvit o racionální a strategické volbě. Silný vliv měla především jejich biologická potřeba založit rodinu a přítomnost vhodného partnera. U dotazovaných žen nedocházelo ke zvažování ztrát a zisků při příchodu potomka, nelze tedy mluvit o tom, že by ženy měly životní strategii v oblasti založení rodiny. Jejich kritériem bylo především to, zda jsou v současné situaci spokojené, a zda si se svým současným partnerem dokáží představit svou budoucnost. Ženy uváděly, že neměly představu, kdy je ideální mít dítě, a jejich volba byla intuitivní a situační. Podstatný při volbě byl konkrétní kontext. Volba žen vždy probíhala v souladu s názorem partnera - založení rodiny nebylo pouze osobní preferencí ženy, ale výsledkem vyjednávání mezi partnery. Názor Hakimové, že jednání žen v oblasti práce a rodiny je čistě výsledkem jejich preferencí, tedy nemusí nutně platit [2000]. Jak při zakládání rodiny, tak při hledání vhodného modelu péče o dítě, se žena zabývá tím, jaký dopad bude mít

jednání na chod celé rodiny. Ačkoli tedy ženy dlouhodobě neplánovaly, můžeme mluvit o jedné strategii, a to pořídit si dítě do určitého věku. Každá z žen si určila věkovou hranici, do kdy chce otěhotnět. Pokud se komunikačním partnerkám nepodařilo do vymezené doby otěhotnět, o několik let ji posunuly. Vnímaly však jako podstatné tuto dobu nepřekročit. To se projevovalo tak, že v období mezi 30-35 rokem byly ženy ochotné založit rodiny i po krátké době strávené ve vážném vztahu.

Finanční faktory či spokojenost v současném zaměstnání měly na volby žen také jistý vliv, ale spíše okrajový. Kvůli financím či nechuti odejít z dobrého zaměstnání ženy těhotenství odkládaly pouze krátkodobě. Biologická touha po dítěti byla silnější než racionální okolnosti. Teorii racionální volby tedy lze podpořit jen do jisté míry. Páry své možnosti racionálně zvažovaly, ale v konečném důsledku pro ně byly emoce důležitějším kritériem než to, zda není výhodnější počítí dítěte odložit.

„...já ani fakt nevím, jak to přišlo. Prostě jsem najednou věděla, že mi něco chybí. Já jsem měla fajn chlapa, práci, která mě bavila, ale najednou mi k tomu jinak komplexnímu životu něco chybělo...“ (Helena)

„...ta práce ve školce mě strašně bavila, proto jsem taky dítě o půl roku odložila...ale nakonec už to nešlo odkládat, já jsem prostě strašně toužila po dítěti.“ (Jolana)

5.2.2 Vliv role matky na identitu ženy

Dotazované ženy zaujímaly ke své nové identitě ženy na rodičovské dovolené ambivalentní postoj. Na jednu stranu se prezentovaly jako „dobré matky“, které mají na zřeteli především dobro svého dítěte. Mateřství popisovaly jako nedílnou součást své ženské identity. Až narození dítěte jim umožnilo cítit se komplexně a nepocítovat nesoulad v osobním životě. Na druhou stranu se snažily sebe samy popisovat jako ty samé ženy, které se mateřstvím nezměnily a mají stále stejné zájmy. Přijímaly sice svou roli matky, ale obávaly se zcela přijmout nálepku „matka na rodičovské dovolené“ a z toho důvodu se od této nové role částečně také distancovaly. Ačkoli dotazované ženy bez vysokoškolského titulu méně kriticky přijímají ideál intenzivního mateřství, tak stejně jako dotazované vysokoškolačky odmítají redukované vnímání sebe sama jako hospodyně, jejíž jedinou starostí je celodenní péče o dítě. Komunikační partnerky svůj mateřský svět popisují jako komplexní a ačkoli nepopírají, že v mnoha ohledech je péče o dítě stereotypní, tak odmítají představu, že se během rodičovské dovolené nelze věnovat i jiným oblastem zájmu. Dotazované

vysokoškolačky se více než zbytek komunikačních partnerek snaží aktivně měnit předsudky spojené s pobytem na rodičovské dovolené. Jsou otevřenější alternativním modelům péče o dítě a svými aktivitami se snaží udržovat své oborové dovednosti a dokázat, že mateřství je možné vykonávat i jinak než předkládá tradiční model péče o dítě, ale přesto stejně kvalitně.

„...takže jako řekla bych, že jsem se myslím vůbec nezměnila. Jen jsem teda zodpovědnější, ale jinak jsem úplně stejná...“ (Karolína)

„...pro malýho bych jako udělala všechno a je zajímavý, jak člověk zcela změní priority a přestane být sobeckej. Radši koupim Vojtovi hračku než něco sobě...kladu jeho zájmy před svý...ale jako nemysli si, že bych neměla v hlavě nic jiného než děti, já na něj myslím, ale mám i vlastní zájmy. Nechápej mě tak, že bych byla jen pošahaná matka...“ (Vlad'ka)

Plná péče o dítě je z počátku pro většinu žen zcela naplňující a není možné ji kompenzovat prací. Dotazované ženy nevnímaly rodičovskou dovolenou jako sebeobětování, ale přesto přiznaly, že se v určitých okamžicích cítí být izolované. Kromě osamělosti ženy pociťují také snížení sebevědomí v pracovní sféře. Svou identitu komunikační partnerky dříve odvozovaly od své pozice na pracovním trhu, takže odchod z pracovní sféry jim do značné míry narušil jejich obraz o sobě samých. Změnil se způsob, jakým jsou oceňovány svým okolím. Vykonáváním své práce si za svůj výkon vysloužily pochvalu či uznání, kdežto v domácí sféře je jejich činnost často vnímána jako přirozená a není tolik oceňována.

„...nikdy bych to do muže neřekla, ale chová se jak pán planety...jako já chodím do práce, takže když přijdu domu, tak si chci odpočinout, ale on vůbec nechápe, že já jsem taky úplně mrtvá a mnohem víc, než když jsem chodila do práce. Moc nechápe jak je to doma záhul...“ (Helena)

5.2.3 Nerovné rozdělení rolí

Ačkoli se může zdát, že dotazované ženy na mateřské dovolené by měly být nespokojené se svým znevýhodněným postavením, protože veškerá zodpovědnost za chod domácnosti padá na ně a navíc jsou nucené přerušit svou participaci na trhu práce, opak je pravdou. Toto období většina z nich vnímá jako šťastné a výchovu dětí neprožívá v intencích ztráty autonomie a finanční závislosti na muži. Některými komunikačními partnerkami je nerovnovázný způsob dělby placené a neplacené práce mezi mužem a ženou vnímán jako

ideální. Tato skutečnost však neznamená, že tomu tak skutečně je. Ženy situaci spíše hodnotí z pohledu aktuální situace. Pokud žena nepřemýšlí o tom, jaké důsledky bude mít uspořádání rolí do budoucnosti, může přehlédnout budoucí negativa, které jí toto řešení přinese.

„...mně to teď zcela vyhovuje, že já vychovávám děti a manžel nás živí. Kamarádky mi tvrdí, že nechápou, jak na něm můžu být dobrovolně tak závislá, ale já se toho nebojím. Věřím, že není svině, takže i kdybychom se rozešli, tak se o mě postará, protože jsem matkou jeho dětí...“ (Karolína)

V naprosté většině rodin fungoval otec jako vzdálený živitel rodiny, který se na výchově ani péči o domácnost nepodílel. Dotazované ženy mužovy pasivní role v domácí sféře litovaly, ale braly ji jako danou. Ačkoli dotazované vysokoškolačky vystupovaly vůči tradičnímu stereotypnímu rozdělení rolí, tuto úlohu muže jako neangažovaného živitele často nekriticky přijímaly. Komunikační partnerky to vysvětlovaly tak, že muž je zase znevýhodněn tím, že nemá možnost navázat tak blízký vztah s dítětem. Nerovnoměrné rozdělení rolí na domácí a pracovní sféru tak znevýhodňuje obě strany.

„...manžel se snaží synovi věnovat, ale většinou to jindy než o víkendu nestihá. Mě to hrozně mrzí, protože by chtěl být víc doma, ale teď to prostě nejde. Když přijde z práce domů, tak syn už spí a ráno se taky vidí jen na chvíli...“ (Helena)

5.2.4 Kombinace práce a rodinného života

V České republice převládá názor, že délka rodičovské dovolené je výsledkem ženiny svobodné volby. Jak se ukázalo v mém i jiných výzkumech, tak to není zcela pravda [Křížková 2007]. Mezi volbou a skutečnými preferencemi žen v otázce délky setrvání s dítětem doma může být značný rozpor. Naše volby jsou totiž do značné míry ovlivněny strukturálními omezeními a tlaky společnosti [Simerska a Smetáčková 2000]. Budu se zde proto věnovat životním volbám komunikačních partnerek na rodičovské dovolené. Kromě osobních preferencí matek mě bude zajímat také to, co stojí za jejich uskutečněnými volbami. V této části se tedy zaměřím na faktory ovlivňující zvolený model péče o dítě.

5.2.4.1 Tradice aneb „tak se to prostě dělá“

Všechny dotazované ženy vnímaly jako zcela přirozené, že po narození dítěte setrvají doma a budou o něj pečovat po celou dobu rodičovské dovolené, tedy celé tři roky. Bez ohledu na jejich kvalifikaci či míru identifikace s jejich předchozím zaměstnáním se ženy

shodly, že od začátku počítaly s tím, že budou muset s dítětem setrvat celou dobu doma. Tuto variantu péče o dítě chápaly jako danou. Argumentovaly tím, že tak se to zkrátka dělá a tak to má být. Možnost, že by o dítě pečoval partner, považovaly buď za zcela nesmyslnou, nebo za zajímavou, ale prakticky nereálnou. V otázce délky rodičovské dovolené dotazované ženy sice uvažovaly o kratších možnostech, ale z důvodu jejich nepravděpodobné realizaci s nimi raději nepočítaly. V délce rodičovské dovolené jsou ženy závislé na mnoha okolnostech, které nemohou samy ovlivnit, z toho důvodu automaticky počítají s delší dobou strávenou na rodičovské dovolené.

„...já jsem byla normálně připravená na to, že budu doma celý ty tři roky. Bylo jasné, že pokud mi vyjdou v práci vstříc, tak to zkusím...no ale jasně, že jsem tomu moc nevěřila.“
(Helena)

V otázce přenechání pečovatelské role partnerům se ženy rozdělují na dvě skupiny. První skupina tuto možnost zcela vylučuje z důvodu mužovi neschopnosti o dítě dobře pečovat. Druhá skupina tuto možnost sice připouští jako možnou, protože partner je zcela schopen o dítě pečovat, ale zároveň ji zavrhuje z finančních důvodů. Problematika péče o dítě není ženami vnímána v širších sociálních souvislostech. Rozdělení rolí na pečující ženu a pracujícího muže považují ženy za přirozené a nikoli strukturálně způsobené.

5.2.4.2 Mateřství jako součást ženství

Dalším důvodem, proč komunikační partnerky zůstávají s dítětem doma, je jejich názor, že je to jejich ženským posláním. Povinnost zůstat doma a pečovat o dítě pocíťovaly všechny dotazované ženy. Argumentovaly tím, že každá matka o dítě pečovat přirozeně musí a dodávaly, že to i skutečně chce. Ačkoli se matky shodovaly v tom, že by matka měla o dítě pečovat, většina z nich tuto svou povinnost nechápala tak, že by se žena měla vzdát svých ostatních zájmů a celý svůj život podříditi dítěti. Ženy měly různé preference v otázce kariéry a péče o dítě. Shodly se však na tom, že v počátku pro ně bylo mateřství zcela naplňující a kompenzovalo jim jejich práci. Některé z nich časem začaly toužit vrátit se do zaměstnání a realizovat se jiným způsobem, než je péče o dítě. Část žen však v mateřství, i po dlouhé době strávené doma, spatřovala hodnotu, kterou není možné kompenzovat prací.

„...práce mě bavila, dokonce dost, ale ten čas s dětma je nenahraditelný a kdybych ho proměškala, tak už to nejde vrátit...no a já vo to prostě nechci přijít...“ (Karolína)

„...první rok jsem si nedovedla představit, že bych jí měla nechat doma a vrátit se do práce, ale jako teď už teda jo...stačilo by na den na dva, jen se odreagovat a mluvit taky s někým dospělým...“ (Bára)

Setrvat s dítětem doma je také morální povinností ženy, protože obecný diskurz určuje, že je to pro dítě nejlepší. Model pečující matky je tak chápán jako ten jediný správný, protože je zcela v souladu s potřebami a zájmy dítěte. Ačkoli všechny ženy pociťují to, že být doma a pečovat o dítě je pro něj nejlepší, uvědomují si také své potřeby. Potřeby matek a dětí nejsou vždy totožné, což ženy dokáží reflektovat a snaží se co nejlépe sladit zájmy dítěte a své. Pobyt doma některé dotazované ženy po určité době vnímají jako jednotvárný a cítí se být izolované od okolního světa. Komunikační partnerky se tedy v různé míře plně identifikují s mateřstvím a kariérou. Pokud jsou v souladu očekávání kladené na ženu s jejími životními cíli, pak nedochází ke konfliktu mezi pracovním a rodinným životem.

5.2.4.3 Volby a preference

Při zvažování modelu péče o dítě a možné kombinaci práce a rodiny dotazované ženy často uvažují o tom, co je pro její rodinu nejlepší. Výsledná volba nepředstavuje pouze preferenci ženy, ale především energetickou a organizační náročnost daného řešení. Když tedy ženy zváží všechny okolnosti kombinace práce a rodiny, většinou se rozhodnou, že zůstat doma je pro rodinu v danou chvíli nejvýhodnější. Osobní preference jdou tedy často stranou a ženy volí variantu, která vyhovuje celé rodině.

„...už jsem o tom přemýšlela, že bych se jako vrátila do školky učit, ale když jsem si představila, co bysme museli zařídit, tak jsem to zavrhla. Teď si prostě nedovedu představit, že bychom to mohli zvládnout...když jsem doma tak je to prostě jednodušší. Já si vůbec nedovedu představit jak bysme jako odvezli kluky do školky a ještě navíc obstarali zvířata...“ (Jolana)

„...už jsme o tom s mužem mluvili, ale teď to prostě nejde no...budu muset s prací počkat, až to bude možný...“ (Alena)

Vztah preference a volby je tedy pravděpodobně poměrně složitý. Volba mých komunikačních partnerek není téměř nikdy postavena na jejich ideální preferenci. Žena při

svém rozhodnutí zvažuje možný budoucí vývoj a dopad rozhodnutí na její blízké. Tradiční model ženy jako matky upoutané doma a muže živitele vykonávajícího práci mimo domov nemusí vyhovovat ani jednomu z partnerů. Oba totiž ochuzuje o jeden z aspektů života, ve kterém se ten druhý realizuje. Tradiční model péče o dítě tedy může být nevyhovujícím i pro muže, který přichází o možnost trávit více času s dítětem. Ačkoli je tradiční model péče o dítě v České republice dominantní, tak to neznamená, že by byl bezproblémový. Pro mnoho párů sociální očekávání a s nimi spojené normy představují jedinou možnost volby. Normy mohou totiž být natolik internalizované, že jiná možnost nepřipadá v úvahu. Vlivem výchovy v určité ideologii jedinci nejsou schopni přijmout řešení odporující kultuře, ve které vyrůstali. Ačkoli tedy model péče o rodinu ženy považují za nevyhovující, nedovedou si vzhledem ke své dosavadní zkušenosti představit jiné řešení.

5.2.4.4 Pobyt doma jako prostředek svobody

Několik dotazovaných žen zmiňovalo, že pro ně pobyt doma představuje možnost organizovat si čas po svém a být v tomto ohledu zcela svobodná. Své potřeby samozřejmě musí harmonizovat s potřebami dítěte, ale to považují za samozřejmé. Ačkoli je tedy žena limitována péčí o dítě, nepodléhá žádné jiné vnější autoritě, což může být pro některé pracující ženy příjemnou změnou. Jediná komunikační partnerka projevila nespokojenost se svým předchozím zaměstnáním a necítila se plně identifikována se svou prací. V pobytu doma našla ukotvení a jistotu, která jí v zaměstnání chyběla. Mateřství jí zcela kompenzovalo práci a navíc jí na rozdíl od zaměstnání zcela naplňovalo.

„...já jsem naprosto spokojená tak jsem nikdy nebyla. Já jsem měla pocit, že teda musím pracovat, tak teda budu, ale neviděla jsem se v tom...mateřskou si strašně užívám, já chci co nejvíc dětí a dovedu si klidně představit, že budu příštích deset let doma s dětma.“ (Vlad'ka)

5.2.4.5 Vliv institucionálních podmínek

Většina žen zůstává na rodičovské dovolené po celou dobu, kdy mají nárok na příspěvek od státu [Hašková 2007]. To se potvrdilo i u mých komunikačních partnerek. Pokud by tedy stát po vzoru západních zemí zkrátil dobu trvání rodičovské dovolené, pravděpodobně by tím zlepšil situaci matek malých dětí na trhu práce. Po kratší době strávené na rodičovské dovolené by pro ženy byl návrat do zaměstnání jednodušší.

Další způsob, kterým může stát významně ovlivnit praktikovaný model péče o dítě je institucionální péče o předškolní děti. Nedostatečná kapacita školek a nesmyslnost podmínek pro přijetí několika dotazovaných ženám znemožnila předčasný návrat do zaměstnání.

„...no jako chtěli po mě potvrzení o tom, že pracuju, ale jako já nejdřív potřebuju dát holku do školky a až potom si zařizovat práci...no já přece nenastoupím do práce, aby mi potom ve školce řekli, že mi jí tam nevezmou. Ne fakt takhle je to nastavený...“ (Alena)

Dominantní ideologie mateřství předpokládá, že žena bude matkou na plný úvazek. Většina dotazovaných žen se s touto představou více či méně identifikuje. Sociální konstrukt „dobré matky“ předpokládá celodenní péči matky o dítě a její bezbřehou oddanost. Toto sociální očekávání tlačí ženy do rolí pečovatelek a znesnadňuje jim předčasný návrat do zaměstnání. Část komunikačních partnerek má představu intenzivního mateřství internalizovanou, takže o jiné podobě péče o dítě ani neuvažuje. Pro zbytek dotazovaných žen je tato představa sice zastaralá, ale tlak a očekávání okolí je často donutí se jí přizpůsobit. Model péče o dítě je tedy do značné míry ovlivněn internalizací normy intenzivního mateřství a institucionálními možnostmi v životech žen.

„...já zkrátka zastávám názor, že doba na mateřský je doba pro dítě teda že by se matka měla věnovat jenom dítěti. To si teda myslím já jo, že by to tak mělo být...mateřská je prostě čas, kterej by měl patřit jen tomu dítěti...“ (Jolana)

5.2.4.6 Vliv vzdělání

Jedním z cílů výzkumu bylo zjistit, jaké jsou životní volby komunikačních partnerek v oblasti kombinace práce a rodiny v závislosti na jejich vzdělání. Rozdílné volby se ve výzkumu skutečně projevily. Komunikační partnerky s vysokoškolským vzděláním projevily vůli vrátit se do zaměstnání před koncem standardní doby rodičovské dovolené. Naopak všechny dotazované ženy bez vysokoškolského diplomu předčasný návrat zcela odmítly. Tento rozdíl však nelze vysvětlit pouze dosaženým vzděláním. Hlavní důvod spatřuji v rozdílné představě o podobě mateřství. Lze tedy pravděpodobně podpořit tvrzení, že ideologie mateřství, kterou žena zastává, je jedním z hlavních důvodů jejího postoje ke kombinaci rodiny a práce [Hattery 2001].

Dotazované vysokoškolačky představu o intenzivním mateřství označovaly za zastaralou a odmítaly, že by posláním matky bylo pečovat o dítě nepřetržitě po celou dobu rodičovské dovolené. Ačkoli zastávaly názor, že odloučení matky od dítěte na kratší dobu mu neškodí, měly potřebu své netradiční rozhodnutí ospravedlnit. Vnímaly, že většinový názor společnosti

odmítá dřívější návrat matky do zaměstnání, a proto se snažily svou argumentací dokázat, že je naopak v zájmu dítěte, aby se matka realizovala i mimo domov.

„...víš já si myslím, že je to i pro ní dobrý a nejen pro mě...já si v laborce odpočinu a když přijdu tak se jí můžu zase věnovat. Navíc se na sebe fakt těšíme a já si vlastně uvědomím, jak je to s ní skvělý...“ (Bára)

„...od určitého věku dítěte asi tak kolem roku a půl je podle mě lepší, když se rozvíjí i jinak než s matkou. Jako v té době už mu nemůže dát všechno co potřebuje a jsou i jiný podněty, který ho rozvíjej. Já se tak v té době chci vrátit částečně do práce a vůbec nemám pocit, že by tím moje děti trpěly, naopak jim to něco nového dá...“ (Aneta)

Tím, že svou volbu odůvodnily zájmy dítěte, jí vlastně legitimizovaly a pomohlo jim to necítit se jako špatná matka. Z rozhovorů bylo cítit, že ženy bojují s touhou realizovat se mimo domov a zároveň neškodit dítěti. Ve své volbě si proto našly pozitivní aspekty svého rozhodnutí a odpoutaly se od tradičního pohledu na mateřství. Vysokoškolsky vzdělané komunikační partnerky pravděpodobně automaticky neupřednostňují kariéru před rodinou, ale spíše zastávají liberální ideologii mateřství a genderových rolí. To jim umožňuje vrátit se do zaměstnáním dříve než je standardní délka rodičovské dovolené.

Dotazované matky odmítající ideál intenzivního mateřství ho však svým chováním také reprodukuje. Vymezují se vůči kariéristkám, které v útlém věku dítěte nastoupí na plný úvazek. Existuje tedy pomyslná hierarchie vhodného modelu péče o dítě. Dle společenského ideálu stojí nejvýše celodenní péče matky a dále stojí částečná péče matky až po celodenní institucionální péči. Čím více je péče matky nahrazována institucionální, tím hůře je hodnocena. Dotazované ženy, které neodpovídaly ideálu celodenní mateřské péče tak alespoň upozorňovaly na to, že někdo stojí v hierarchii pod nimi.

Naopak dotazované ženy bez vysokoškolského diplomu si ideologii intenzivního mateřství zcela internalizovaly a jinou možnost nepovažovaly za reálnou. Každá z žen sice o předčasném návratu přemýšlela, ale zavrhlly ji jako nereálnou. Jejich pohled na rodičovskou dovolenou je takový, že se jedná o čas, kdy se má matka plně věnovat svému dítěti. Pracovat je možné po celý život, ale čas vymezený dítěti je poměrně krátký. Pro vývoj dítěte je navíc nezbytné, aby o něj matka pečovala po celý den po standardní délku rodičovské dovolené. Komunikační partnerky bez vysokoškolského diplomu nelze zjednodušeně chápat jako hospodyňky, kterým domácnost postačuje k jejich seberealizaci. Vyjadřují jen jiný postoj

k výchově dítěte a čas strávený doma s dítětem považují za vzácný a nechtějí o něj přijít. Správnou matku si definují jako někoho, kdo celodenně pečuje o dítě po dobu, kdy je dítě nejvíce potřebuje tedy do věku tří až čtyř let. Pokud by tedy dítě opustily dříve, byly by frustrované a vyčítaly by si, že nejsou dobrými matkami. To je i případ Petry, která bude nucena z finančních důvodů nastoupit do zaměstnání dříve, než jí skončí rodičovská dovolená. Vzhledem k tomu, že zastává tradiční ideologii mateřství, tak si vyčítá, že její dítě bude kvůli ní strádat.

„...vůbec si to nedovedu představit...celej den bez něj a stejně budu v práci myslet jen na to, že bych měla být s ním. Chudák, já nevím jak to v tý školce beze mě vydrží...“ (Petra)

„...já to vidím tak, že teď mě děti potřebují a navíc mě chtějí, takže já s nima chci být dokud to půjde. Až jim bude devět tak už mě nebudou potřebovat a já si můžu dělat co budu chtít. Čas kdy tě to dítě chce a potřebuje je strašně krátký, takže já si ho chci vychutnat a pak až to skončí, tak si budu plnit sny a cestovat a pracovat, ale potom na to bude času dost...“ (Jolana)

Na rozhodnutí o délce rodičovské dovolené se významně podílí také skutečnost, nakolik se žena identifikuje se svou dosavadní prací. Jak se však ukázalo, tak míra identifikace s prací s dosaženým vzděláním nesouvisí. Kromě Vlad'ky všechny ženy, bez ohledu na své vzdělání, projevíly vysokou míru identifikace se svým zaměstnáním. Jejich práce je uspokojovala a těšily se na návrat do ní. Lze tedy zpochybnit názor, že vysokoškolačky mají tendenci k předčasným návratům do práce z důvodu větší míry seberealizace. Žena na méně kvalifikované pozici z ní může mít stejný pocit uspokojení jako žena na kvalifikované pozici. Mezi dotazovanými ženami byla jak vědkyně, tak cukrářka. Jejich rozdílná volba v modelu péče o dítě se neliší v tom, že by jedna našla uspokojení v práci a druhá v rodině. Všechny ženy uvedly, že jejich preferencí je rodina. Ovšem vysokoškolačky přes tuto svou deklarovanou preferenci nevnímaly jako problém, když se částečně vrátí do zaměstnání již před koncem rodičovské dovolené.

5.2.5 Důvody žen k předčasnému návratu do zaměstnání

V rozhovorech se objevilo mnoho důvodů, které ženy donutily přemýšlet o zkrácení rodičovské dovolené. Kromě finančních důvodů, které se jako relevantní objevily pouze u Petry, jsou to většinou důvody vyplývající z dlouhodobého pocitu izolace a stesk po

společnosti dospělých lidí. Všechny ženy projevily spokojenost s rodičovskou dovolenou a toto období svého života vnímají jako šťastné, přesto přiznávaly, že k dřívějšímu návratu je láká možnost seberealizace v prostředí mimo rodinu.

5.2.5.1 Stagnace v oboru

Komunikační partnerky pracující v oborech, které se rychle rozvíjí, se devalvace své kvalifikace obávají. U dotazovaných žen do této kategorie spadaly pouze vysokoškolačky. Mnoho z nich hledá variantu, jak si užít rodičovskou dovolenou a zároveň se neobávat o svůj budoucí návrat. Často se proto pokouší udržet se svým pracovištěm kontakt a alespoň minimálně během rodičovské dovolené pracovat. Řešením je práce z domova či docházení do práce na půl den týdně. Ačkoli je jedním z tlaků, proč se vrátit do práce, obava ze ztráty odbornosti, tak pro všechny ženy byl hlavním motivem stesk po práci, kterou měly rády. Pouze obava o budoucí návrat by pro ně nebyla dostatečně silnou motivací k opuštění dítěte.

„...no já jsem nevěděla, jestli mi vyjde šéf vstříc, ale nakonec jo takže pracuju z domova. Moc toho neudělám, ale pomáhá mi to z toho úplně nevypadnout. Mě ta práce vždycky bavila, takže je to pro mě někdy i relax ve srovnání s miminem...jako je to někdy strašně těžký, když konečně usne, tak jít a pracovat, ale jsem za to vlastně ráda, že to jde. Jsem pořád trochu v obraze, protože na tý mateřský člověk zapomíná strašně rychle...“ (Helena)

„...a druhá věc že strašně ztratíš ty profesní zkušenosti strašně rychle to jsem byla překvapená jak strašně rychle, že mi třeba jako šéf volal a chtěl něco poradit a já jsem si musela znovu najít ty papíry a to jsem ten projekt psala a ten program jsem znala velmi dobře a stejně jsem si musela najít ty papíry a najít si to co jsem...že jsem to jako fakt zapomněla už třeba za měsíc jo...“ (Helena)

„...zkusila jsem se zeptat šéfa, jestli bych nemohla chodit jednou týdně a pracovat na tom, co mám rozdělaný a on mi jako vyšel maximálně vstříc. Vůbec jsem s tím nepočítala, takže jsem nadšená. Jednou týdně chodím do laborky a malá je tady s chůvou. Zjistila jsem, že mi ta práce strašně chyběla a hrozně se tam těším...hmm a jako taky mi dost stoupla efektivita práce, když má člověk málo času tak to jinak nejde.“ (Bára)

Přestože by se mohlo zdát, že devalvace kvalifikace bude zásadním důvodem toho, proč se dotazované vysokoškolačky dříve vrací do zaměstnání, pravděpodobně to není zcela

pravda. Dotazované vysokoškolačky se více než ženy bez titulu snaží udržet svou kvalifikaci, a proto se během rodičovské dovolené snaží držet krok se svým oborem. Ovšem i vysokoškolačky pracující v oboru, kde ke změnám dochází jen velmi pomalu, takže jejich absence je v takové míře neovlivňuje, se chtějí vrátit do zaměstnání už před uplynutím standardní délky rodičovské dovolené. To připouští hypotézu, že strach z devalvace kvalifikace nemá takový vliv na volby ženy v oblasti modelu péče o dítě. Podstatnější je pro ženy jejich touha po sociálním kontaktu a seberealizaci v oblasti mimo domov.

„...v tý administrativě, kde dělám, až takový změny nejsou, takže jako toho já se vůbec nebojím. Chci se vrátit brzo protože mám tu práci ráda a chybí mi to všechno...“ (Aneta)

5.2.5.2 Seberealizace mimo domov

Pro mnoho mých komunikačních partnerek není dlouhodobý pobyt doma s dítětem zcela naplňující, takže se pokouší realizovat se i v jiných oblastech. Po počátečním nadšení z času stráveného s dítětem se jim začalo stýskat po světě dospělých. Právě dotazované vysokoškolačky měly tendenci hledat jinou oblast k uplatnění vlastních ambicí mimo domov. Pokud komunikačním partnerkám vyšel vstříc zaměstnavatel a umožnil jim návrat na zkrácený úvazek, tak této příležitosti využily. Druhá část dotazovaných žen, která neměla takové štěstí, hledala možnost svého uplatnění ve zlepšení své kvalifikace. Alena i Aneta si během rodičovské dovolené dálkově dodělaly magisterský stupeň vysoké školy. Jejich motivací nebyl strach ze ztráty odbornosti, ale především touha na chvíli si odpočinout od stereotypního pobytu doma. Rodičovskou dovolenou se proto rozhodly využít k dodělání kvalifikace. Návrat do zaměstnání či navštěvování školy pro dotazované ženy představoval odpočinek. Nároky na ně kladené při péči o dítě šly stranou a ony se mohly realizovat ve zcela jiné oblasti. Právě změna činnosti pro ně byla osvěžující a dávala jim sílu a chuť pečovat o dítě.

„...jednou za čtrnáct dní jsem chodila do školy a jako bylo to super. Ty lidi mluvili úplně normálně a mě se začaly vybavovat slova, který jsem během mateřský úplně zapoměla...jako strašně mě to vždycky nabilo a mohla jsem zase normálně jet dál...“ (Alena)

„...nikdy bych nevěřila, že to řeknu, ale ta práce pro mě byla neskutečněj relax. Jako fakt nekecám, to co mě dřív zmáhalo mi teď přišlo jako strašně super a relax...“ (Helena)

5.2.5.3 Vyloučení ze společnosti

Dotazované matky reflektovaly, že se jim na mateřské dovolené nedostává takového uznání okolí, jako tomu bylo, když pracovaly. Hovořily o pocitu, že je okolí začalo vnímat jako méněcenné osoby, které veškerý čas tráví doma s dítětem. Jejich práci doma měli někteří partneři tendenci zlehčovat a považovali ji za nedůležitou. Některé dotazované vysokoškolačky z důvodu nedostatku uznání zvažovaly alespoň částečný návrat do zaměstnání.

Odlisný postoj ke svým osobám během rodičovské dovolené pozorovaly komunikační partnerky i u blízkých přátel a rodinných příslušníků. Během doby, kdy byly zaměstnané, s nimi okolí zacházelo jako s rovnocennými partnery. Jakoby rodičovská dovolená a péče o dítě byly samy o sobě důkazem snížených intelektuálních schopností. Část dotazovaných žen se s tímto přístupem okolí k sobě samé smířila a nakonec sebe sama jako méně schopnou vnímala. Tím, že ženy o sobě začaly mluvit jako o méně schopných, potvrzovaly stereotyp neschopné ženy na rodičovské dovolené. Podporovaly tím nerovné postavení matek malých dětí ve společnosti.

Druhá část dotazovaných žen tento názor odmítla, a aby dokázala, že se okolí plete, tak se vrátily do zaměstnání nebo na univerzitu. Tyto ženy se svým jednáním pokusily změnit dominantní diskurz týkající se snížených schopností žen na rodičovské dovolené. Po tomto vymanění se z kategorie matka na rodičovské dovolené, ženy cítily změnu v chování jejich okolí.

„Já si pamatuju, že mi třeba hrozně vadilo, když jsme někde byli a s někým jsme se bavili o tom, co kdo jako dělá, tak na mě všichni tak blbě čuměli, když jsem řekla, že jsem na mateřský. Víš takovej ten shovívavej úsměv, chudák ženská vona je celej den doma s děckem...“ (Aneta)

„...někdy mi přišlo jako by si lidi mysleli, že se během mateřský ženský zatmí a rozsvítí se jí až když začne pracovat. Jako je pravda, že do jistý míry je člověk blbější, ale to je jen proto, že komunikuje jen s dítětem, z toho by zblbnul každěj...“ (Helena)

5.3 Analýza obsahu časopisu pro matky

5.3.1 Mateřství

V časopise je prezentován názor, že ženství je synonymem mateřství. Být matkou je přirozeným přáním ženy. Rozhodnutí nemít dítě je zde vykreslováno jako deviantní nebo je

záměrně ignorováno jako nemyslitelná volba. Přirozenost mateřství pro ženu je odůvodňováno biologickými dispozicemi. Z toho důvodu není zpochybňována vůle žen být matkami. Pokud je mateřství prezentováno jako přirozené, pak je pro ženu velmi těžké odmítnout tuto přirozenost, která je od ní očekávána. Žena má omezenou možnost volby. V případě, že žena nemůže otěhotnět přirozenou cestou, pak je jejím úkolem vyzkoušet všechny jiné možnosti, jak naplnit své životní poslání být matkou. V časopise Maminka je tvořena normativní představa ženy jako matky. Z toho vyvozují, že ženy jsou tak tlačeny do pozice matky, a to prostřednictvím dominantního diskurzu, který tvrdí, že žena je přirozeně také matkou. Mateřství je v časopise popisováno jako to nejdůležitější v životě ženy. Nic nemůže být pro ženu více naplňující. Ačkoli v časopise připouští, že se ženy se mohou realizovat i v zaměstnání, tento způsob života není popisován jako plnohodnotný.

O mateřství se v časopise hovoří velmi emotivním jazykem. Pocity spojené s mateřstvím jsou popisovány zdobnělinami a jsou silně citově zbarvené. Samotné čtení o mateřství vyvolává pocit toho, že mít dítě je zcela nenahraditelná zkušenost.

*„Být dobrou matku je touha snad každé ženy, je tedy zcela přirozené, že po tom toužíte i Vy.“
(2/2011)*

„Toužebné čekání na vlastní dítě někdy nekončí úspěchem a řada párů ani po dlouholeté léčbě miminko nepočne. Některé z nich se proto rozhodnou, že nabídnou svou lásku dítěti, které je v kojeneckém ústavu, dětském domově nebo jiném zařízení“ (4/2011)

„Zachvěla jsem se pod vlnou něžné euforie, neboť představa čerstvého miminka, byť cizího, mě stále jímá u srdce. Utěšila jsem se myšlenkou, že přece není všem mým dětem konec. Mít velkou rodinu, alespoň tři ratolesti, mi vždy připadalo naprosto přirozené...“ (4/2011)

„...ano někdo touží po kariéře více než po dětech, ale jsou tyto ženy skutečně šťastné?“ (6/2011)

5.3.2 Péče o zdraví a výchovu

Žena je primární pečující osobou, která má na starosti zdraví a výchovu dětí. Jako odpovědná osoba se proto musí starat nejen o sebe, ale i o celou rodinu. Očekává se od ní, že bude mít skvělý přehled o nejnovějších trendech z těchto oborů, a že je bude také aktivně aplikovat. Postarat se o zdravý životní styl celé rodiny, je zodpovědností ženy, a pokud to

nezvládne, pak je na ni pohlíženo jako na někoho, kdo nezvládá svou roli matky. Dětské nemoci jsou nejčastějším tématem časopisu Maminka. V každém z čísel je možné najít desítky možných chorob. Na matky je apelováno, aby žádné příznaky nepodcenily a zabránily tak propuknutí nemoci. Zorientovat se v tomto množství informací, však může být pro matky složité. Případná nemoc dítěte může v matce probudit pocit viny, že nedokázala své dítě ochránit a nenačerpala dostatek informací.

„Jako čerstvá maminka zcela jistě chcete pro své děťátko udělat to nejlepší. Možná se právě zamýšlíte, proti čemu všemu je nechat naočkovat. Víte, že očkování proti pneumokokům pomohlo ochránit mnoho dětí? Jeho prospěšnost už je prokázána.“ (4/2011)

Sledujte, zda máte ve stravě dostatek vápníku, zinku, vitamínu B12 a železa! Pokud budete mít málo posledně jmenovaného, může se stát, že budete chudokrevná, a to děťátku nesvědčí. Budete unavená, bledá a budete rychle dýchat. Přidat se může bolest hlavy, hučení v uších a bušení srdce. V extrémním případě můžete upadnout do bezvědomí.(2/2011)

„Zdravý životní styl vaší rodiny máte na starosti především vy sama...pouze na vás tedy záleží, co bude vaše rodina jíst a v jaké bude kondici.“ (6/2011)

Velmi stresující může být také tlak, který je na ženy vyvíjen jako na osoby zajišťující psychický vývoj dítěte. Primární výchova dítěte je zcela na ženách a pouze jejich výchovná opatření formují osobnost jejich potomků. V časopise je proto ženám předkládáno velké množství tipů, jak „správně“ vychovávat své dítě. Tato doporučení jsou často legitimizována názory odborníků, kteří v časopise působí jako externí konzultanti. Přestože je časopis primárně neodborný, vzbuzuje v matkách pocit, že prezentované články jsou podepřeny odbornými názory, a že je tedy správné se těmito radami řídit. Jsou zde tím pádem tvořeny normy pro správnou výchovu a rozvoj dětí.

Často se vyskytující otázky typu-Víte jak na to? Jste si jistá, že to děláte správně?-mohou v matkách vyvolat pocit vlastní nekompetentnosti a potřebu všechny chybějící informace načerpat. Orientovat se v množství zaručených rad a odborných doporučení by pro matku mělo být samozřejmostí. Reálně to však není v lidských silách.

„Jistě, vaše zlatíčko zvládne všechno a velice ráda se jím chlubíte, jenže sedět umí až na výjimky každý a k „paci, paci“ se také všechna batolata dříve nebo později dopracují. Ale co

když ve vašem dítěti dřímají netušené schopnosti? Pokud nechcete prošvihnout příležitost, posadte se a znovu se na své miminko podívejte... Co teď vlastně umí, jak se to projevuje, a hlavně jak ho dále rozvíjet, aby bylo nejlepší?“(4/2011)

„Nemusíte své dítě zásobovat kalkulačkou či elektronovým mikroskopem. Pořídte si hračky rozvíjející kreativitu (kostky na stavbu věží, balony, krabice s víkem). Hrajte hry na schovávanou a hledejte společně předměty, které se k sobě hodí. Podporujte je v experimentování a zkoumání.“ (8/2011)

„Než se dítě naučí správně mluvit, trvá to několik let. Když navíc žije ve vícejazyčném prostředí, má to ještě mnohem těžší. Kolika jazyky mluvíte na svého potomka vy? A děláte to správně?“(2/2011)

„Jako maminky jste se staly pro své potomky prvním záchytným bodem po jejich příchodu na svět a zůstáváte jím po celý další život až do doby, kdy dospějí.“(12/11)

„Víte, jak vychovat sebevědomé dítě? Každá máma si přeje, aby se její maličké mělo v životě dobře. Jako rodič ho můžete do značné míry ovlivnit. Jak? Přece výchovou, kterou svého potomka povedete k sebeúctě a sebevědomí.“ (2/2011)

5.3.3 Atraktivní vzhled

V časopise je prezentováno jako přirozené, že každá žena chce být krásnou. Z toho důvodu se musí intenzivně věnovat péči o své tělo a orientovat se v nejnovějších módních a kosmetických trendech. Cvičení, péče o pleť a znalost kosmetiky ženě pomohou být atraktivní, což je stejně jako u mateřství popisováno jako ženská přirozenost. Ačkoli se tedy jedná o sociální konstrukt ženství jako tělesné atraktivity, tak je tento obraz ženy legitimizován její přirozenou touhou být krásná. Je vnímáno jako přirozené, že všechny ženy nejsou krásné, ale za nepřirozené je považována skutečnost, že by o sebe žena nepečovala a nesnažila se zlepšit svůj fyzický vzhled. Je zde tvořena norma ženské krásy, které by se ženy měly snažit přiblížit.

„Každá z nás nemá to štěstí vypadat jako modelka, ale přesto se s tím co nám nadělila příroda nemusíme spokojit. Typy a triky jak být krásnější...“ (6/2011)

„Je přirozené, že chcete vypadat, co nejlépe...pomůže Vám k tomu nejenom stylové oblečení, ale především zdravý životní styl, který se na vašem vzhledu promítne...“ (12/2011)

„ Přímo z mola. Přesně tak rychle vám přinášíme poslední módní novinky pro nadcházející sezonu. Ani s bříškem se nemusíte vzdát toho, co frčí. Navíc těhulkám sluší skoro vše, tak proč si období očekávání neužít stylově?“ (2/2011)

„Blíží se doba, kdy budeme odhalovat nohy, aby byly krásné, hladké a dlouhé, máme pro vás pomocníky, spolehlivě zabírající na celulitidu. Která z nás by nechtěla být krásnější. Čtěte dál a dozvíte se více...“ (4/2011)

„Jako holywoodská star. Jenifer Aniston, Hugh Grant či Madonna a mnozí další populární lidé upřednostňují náročné, ale efektivní cvičení, které stojí za jejich vypracovanými těly. Milé maminky, seznamte se s pilates.“ (2/2011)

5.3.4 Partnerství

Dalším tématem, které je v časopise probíráno je ženina role manželky či partnerky. Toto téma je vztahováno k mateřství a není prezentováno jako samostatný problém. Žena by měla dokázat skloubit svou roli matky a partnerky, aniž by dítě vztah partnerů narušilo. Je tedy na ženině zodpovědnosti, aby po narození dítěte nedošlo k odcizení a vztah fungoval podobně jako před založením rodiny. Žena je zde prezentována v tradičním duchu jako osoba, která pečuje o harmonický domov a je jejím úkolem muži pomoci vyrovnat se s novou rolí otce. Žena má být muži oporou a pomoci mu s jeho novou rolí a zapojit ho do péče o dítě. Zajímavé je zde především to, že ženě s její novou rolí matky nikdo nepomáhá a je považováno za přirozené, že si ji okamžitě osvojí. Na druhou stranu u muže je pochopitelné, že se s novou rolí musí postupně sžít a to sebou nese jisté nesnáze.

„Stali se z vás rodiče. Neznamená to, že si nemůžete vyrazit za zábavou, jen si musíte vše předem naplánovat. Poradíme Vám, jak skloubit partnera s dítě...“ (6/11)

„Bud'te pozorná k potřebám partnera a neodsunujte jej na druhou kolej.“ (8/11)

„Jako staří kamarádi...Podle průzkumu během prvního půlroku miminka spolu takhle usínají dvě třetiny manželských párů. Jak jste na to vy? Skáčete do postele rozvášněnou šipku nebo jste rádi, že se zmůžete na pusu?Změňte stereotyp vašeho vztahu po narození dítěte.“ (2/2011)

Časopis obsahuje samostatnou sekci Tatínek, která se věnuje mužskému pojetí rodičovství. Ovšem tato mužská perspektiva je spíše popis ženy, jak to asi vidí muž. Muž je v časopise popisován jako někdo, kdo se v domácnosti příliš neangažuje a péči o dítě ve většině případů nezvládá. Obraz muže prezentovaný v časopise je tedy značně stereotypní. Situace, kdy je muž rovnocenným partnerem ve výchově dětí, časopis zcela ignoruje. Modelovým příkladem článků o mužích může sloužit popis situace, kdy žena zanechá muže samotného s dětmi doma a po svém návratu najde domácnost v dezolátním stavu. Prezentovaná neschopnost mužů postarat se o dítě může vést k tomu, že ženy svou pečovatelskou roli mužům nebudou přenechávat a veškerá starost o výchovu dětí a péči o domácnost skutečně zůstane pouze na nich.

„ Zapojte muže do péče o dítě. Pokud nezvládne přebalovat, může jít s miminkem na procházku.“ (10/2011)

„Poslední mohykán...tak nějak jsem se cítil, když mě žena během víkendu nechala dva dny sama doma s dětmi. Odjela odpočívat, protože prý má nárok...vzal jsem to do své režie, a když se vrátila nestačila se divit. Doma to málem nepoznala...“ (2/2011)

5.3.5 Péče o domácnost

Domácnost je ženským teritoriem, což je prezentováno jako zcela přirozené a postavení muže jako nezúčastněného živitele je také součástí jeho přirozené role. Nerovné dělení práce v domácnosti je legitimizováno přirozenými schopnostmi obou pohlaví. Od ženy na mateřské dovolené se očekává, že bude péči o domácnost a děti bez problémů zvládat. Má totiž spoustu volného času a tato práce spadá do jejích kompetencí. Pokud je žena zaměstnaná, nic to na její odpovědnosti za chod domácnosti nemění a ani v tomto případě není uznávána možnost dělby práce v domácnosti. Legitimním řešením, jak se žena může zbavit zátěže dvojí směny, je najmutí hospodyně.

„...možná nebudete potřebovat pomoc s potomkem, ale více oceníte, převezme-li někdo na svá bedra péči o domácnost. Jestliže vám to okolnosti dovolí, klidně si obstarajte paní na úklid,

nebo pomocníka, který za vás vyžehlí prádlo. Rozhodně nejde o nějaké vaše selhání, malý „oraz“ občas přijde vhod každému. Nemějte obavy, všechno zlé se nakonec v dobré obrátí!“ (10/201)

Žena je tedy tlačena do domácí sféry, kde je její přirozené místo, zatímco muži náleží pracovní sféra. Každá žena by tedy měla být i schopnou hospodyňkou. Norma ženy jako jediné osoby zodpovídající za péči o domácnost může být pro ženy velmi stresující. Okolím je na ně vyvíjen tlak, aby zvládaly nejen své zaměstnání, ale i druhou směnu v domácnosti. Dominantní diskurz péče o domácnost je takový, že každá žena je skvělá hospodyňka. Při této reakci okolí je žena tlačena do pozice hospodyně, protože se chce vyhnout společenské ostudě. Norma dobré hospodyně tak podporuje nerovné postavení ženy v domácí sféře.

„Jistě, všechny toužíme být skvělé a úspěšné v práci, péči o domácnost i rodinu. Jenže může nastat situace, kdy prostě všechno nejde tak, jak si představujeme. Jak to, že tisíce žen přede mnou porodily a v klidu zvládaly všechny své denní povinnosti i děťátko? Poradíme Vám a zvládnete to taky...“ (4/2011)

„...žehlení, praní, úklid to všechno jsou každodenní povinnosti nás všech. Máte pocit, že je toho na vás moc? Nesmysl! Zvládají to všechny ženy, tak proč ne i vy. Stačí si své povinnosti naplánovat a vytvořit strategii. Potom to půjde samo.“ (2/2011)

5.3.6 Kariéra

Kariéře ženy není v časopise věnováno mnoho prostoru. Nejčastěji se toto téma zmiňuje v souvislosti s návratem po mateřské dovolené. Úkolem ženy je v této situaci sladit práci a rodinu tak, aby žádná z rolí nebyla zanedbávaná. Dle dominantního diskurzu, který časopis prezentuje, by žena měla po založení rodiny odložit své kariérní ambice na pozdější dobu, až bude dítě starší a již její péči nebude potřebovat. Před a po mateřské dovolené je správné budovat kariéru a být ekonomicky aktivní a podílet se na finančním rozpočtu domácnosti. Zároveň by však neměla svou práci upřednostňovat natolik, aby její role matky byla zanedbávaná. Při kombinaci práce a rodiny jsou ženě k dispozici alternativní formy zaměstnání a péče o dítě.

Ačkoli je v časopise ženě uznáno právo realizovat se v zaměstnání, na rozdíl od muže je limitována svými povinnostmi v rodinné sféře. Matka se tedy může po návratu z rodičovské dovolené budovat kariéru a být úspěšná, ale pouze pod podmínkou, že zvládne být i matkou.

Kariérní ambice ženy jsou tedy přirozené a žádoucí, ale je do té míry, dokud nezasahují do „správného“ fungování rodiny.

„Zvládat kariéru i rodinu? Ano jde ALE...Milé maminky, uvědomte si, že vaše děti vás potřebují, i když už chodí do školky. Neměly byste zapomínat na své povinnosti vůči vaší rodině.“ (8/2011)

„Návrat do práce není jednoduchý, ale můžete to zvládnout. Mnoho žen dokáže skloubit rodinu se svou kariérou. Začátky budou těžké, ale pokud si správně zorganizujete svůj čas, půjde všechno jako po másle...“ (2/2011)

5.3.7 Jazyk a výrazové prostředky v časopise Maminka

Jak již bylo řečeno, v časopise Maminka je ke čtenářkám promlouváno velmi emotivním způsobem a často jsou používány zdobněliny. Časopis vystupuje jako autorita, která z vyšší pozice matky informuje a poučuje. Lze říci, že časopis zastává roli rodiče a matky roli dětí. Tomuto rozdělení rolí odpovídá také způsob, jakým časopis s matkami komunikuje. Informace jsou matkám podávány, jako by byly zcela nekompetentní a neschopné samostatně přemýšlet. Tak jako rodiče poučují své děti, tak časopis poučuje čtenářky. Tento přístup ke čtenářkám podporuje dominantní diskurz o snížené intelektuální schopnosti matek na rodičovské dovolené.

V časopise jsou výchovné kompetence čtenářek často zpochybňovány otázkami typu- Jste si jistá, že to děláte správně? Tyto otázky a jednání s matkami jako s nesvéprávnými dětmi může vést k tomu, že matky o svých schopnostech začnou pochybovat. Dle některých výzkumů mají matky na rodičovské dovolené tendenci podceňovat své vlastní schopnosti [Křížková a kol. 2011], což časopis Maminka ještě více podporuje. Svým autoritativním přístupem k matkám časopis legitimizuje obraz ženy na rodičovské dovolené, jako intelektuálně méněschopné osoby.

5.4 Internetové stránky mateřských center

5.4.1 Funkce mateřských center

Mateřská centra si kladou za cíl především integraci matky do společnosti matek, rozvoj dovedností dítěte a vzdělávání rodičů v oblasti výchovy dětí. Zájmy matek netýkající se dítěte zde jsou rozvíjeny spíše okrajově. Žena je vnímána v první řadě jako matka a návštěva mateřských center ji má tuto její úlohu usnadnit. Mateřská centra fungují na principu

vzájemné výpomoci a mají neformální charakter. Ženy, které se na fungování centra podílí, vstupují do společenského života komunity. Centra dovolují matkám s malými dětmi uniknout od každodenního stereotypu péče o dítě. Pro vývoj dítěte jsou mateřská centra přínosná především z důvodu socializace. Styk s dětmi různého věku dítě rozvíjí jinak než úzký vztah s matkou. Pro matku na rodičovské dovolené může být práce v centru příjemným zpestřením a navíc jí pomáhá neodvyknout si na pracovním prostředí, což jí může usnadnit návrat do zaměstnání. Výjimečnost mateřských center spočívá především v tom, že jejich činnost se řídí zájmy jejich členů a umožňuje jim vzájemnou pomoc a výměnu zkušeností.

„Naším cílem je poskytnout rodinám s malými dětmi prostor k setkání, získávání kontaktů i informací.“ (Rodinné centrum Letná)

„Hlavním cílem našeho centra je pomoci matkám zvládat jejich náročnou roli a umožnit jim sdílet své zkušenosti s ostatními matkami. „ (Kulturní centrum Kampa)

„Nová Trojka je vhodným zařízením pro trávení volného času pro rodiny s dětmi, slouží k všestrannému rozvoji dítěte a vytváření zdravých vztahů, které jsou nejvhodnější prevencí problému dětí v rodině.“ (Rodinné centrum Nová Trojka)

„Prioritou Mateřského centra je láskyplné přijetí matek a dětí. Chceme jim vytvářet prostředí k naplnění jejich potřeb.“ (Kulturní centrum Maják)

5.4.2 Vzdělávací činnost center

Ženy mohou v mateřských centrech navštěvovat několik vzdělávacích přednášek, které se většinou zabývají otázkami rodičovství. Jiné oblasti zájmu se většinou činnost center nevěnuje. Matky se mohou vzdělávat v nových trendech ve výchově a naučit se, jak zvládat krizové situace. Na rozdíl od časopisů se zde v souvislosti s ideálem rodiče mluví o mýtu a realitě. Mateřství a rodičovství obecně se v mateřských centrech snaží spíše demytizovat a ukázat matkám, že se nemusí pokoušet vyhovět nedostižnému ideálu matky.

„Zveme Vás na přednášku na téma: Představy, jak bych měl/a jako rodič ideálně fungovat, jak by se mělo dle mé představy chovat mé dítě a jak se vypořádat s tím, že je to jinak, než jsem si představoval/a.“ (Rodinné centrum Letná)

„Rodičovské inspirace jsou besedy, semináře a vzdělávací cykly pro rodiče i ostatní zájemce. Jejich obsah je zaměřen na výchovu dětí, dětskou psychologii, zdraví, komunikaci a další aktuální témata, s nimiž se může setkat rodič na rodičovské dovolené i po ní. Při některých programech zajišťujeme hlídání dětí. Spolupracujeme dlouhodobě s odborníky a specialisty, kteří programy vedou a kteří Novou Trojku znají a které známe my. Jsou ověřeni, zkušení a ochotní podělit se o své znalosti a zkušenosti.“ (Rodinné centrum Nová Trojka)

Kromě přednášek nabízí mateřská centra také možnost mediace v oblastech psychického vývoje dítěte, péče o dítě, rodinného práva či daní. Kvalita přednášek a dalších vzdělávacích služeb ale samozřejmě závisí na konkrétním mateřském centru. Mateřská centra se tak pomalu stávají kulturními centry pro rodiny s dětmi. Pořádají filmové večery, autorská čtení, přírodovědné a cestopisné přednášky. Dřívější trend zaměřit kurzy určené dospělým pouze na péči o děti, se proměňuje a kurzy pro dospělé už jsou skutečně pro ně a netýkají se již bezvýhradně rodičovství.

„Potřebujete pomoc nebo podporu? S psychoterapeutkou si můžete povídat o všem co Vás trápí nebo s čím si nevíte rady.“ (Rodinné centrum Jahůdka)

„Beseda o cestě po Keni s Ing. Ladislavem Kopeckým. Součástí besedy bude i setkání a povídání s místopředsedkyní občanského sdružení Centrum Narovinu Simonou Heřtusovou. V rámci besedy bude zahájena dobrovolnická sbírka KC Kampa k adopci na dálku. Centrum Narovinu se zaměřuje na rozvojovou spolupráci s cílem zlepšení vzdělávání, zdravotní péče a celkové životní úrovně v Africe.“ (Kulturní centrum Kampa)

5.4.3 Ostatní činnosti center

Ačkoli se již mateřská centra zaměřují i na nové oblasti zájmu, nabídka dětských kroužků převládá. Cvičení, angličtina, hudební výuka a nejčastěji využívaná herna s možností hlídání. Matky často využívají možnost umístit dítě do herny a samy navštíví jeden z kurzů. Centra tedy matkám, které nemají možnost hlídání, umožňují si na chvíli odpočinout od své pečovatelské role. Primárně však zajišťují bohatý program především pro děti, při kterém se matky mohou seznámit a sdílet své zkušenosti a problémy. Toto sdílení a vzájemná výpomoc matek byla jedním z hlavních důvodů zakládání mateřských center a tohoto cíle se centrům daří držet skvěle.

„Centrem naší činnosti je herna s tělocvičnou a zázemím. Herna je určena především rodinám s malými dětmi, ale v našem pravidelném programu v současné době nabízíme řadu různých aktivit pro školkové i mladší školní děti a pro dospělé.“ (Rodinné centrum Jahůdka)

V centrech je tedy posilována kolektivní identita matek. Na základě stejných problémů a zájmů je vystaven pocit sounáležitosti. Matky na rodičovské dovolené se musí potýkat s tím, že částečně vypadly z bývalého okruhu přátel. Vzhledem k rozdílným časovým možnostem zaměstnaných lidí a matek na rodičovské dovolené, již není možné udržovat vzájemné kontakty v takové míře jako doposud. Z toho důvodu si ženy mohou připadat izolované a odtržené od svého okolí. Právě v této situaci je skupina ostatních matek skvělým řešením. Ženy zde mohou nalézt pochopení pro své problémy a navíc sdílením zkušeností zjistit, že ostatní matky jsou na tom úplně stejně. Centra tedy mohou pomoci ženám přechod do jejich nové role.

„Jsme nezisková organizace a využíváme práce dobrovolníků z řad rodičů k zajištění provozu a programu dopolední herny. Pokud byste se rádi zapojili do aktivit RC Letná a chtěli poznat rodiny z nejbližšího okolí, pak se určitě budete cítit dobře v našem dobrovolnickém týmu, který se skládá převážně z maminek z Letné a nejbližšího okolí.“ (Rodinné centrum Letná)

„Mateřské centrum vytváří pro rodiče s dětmi prostředí pro vzájemné setkávání, navazování vztahů a sdílení zkušeností s výchovou dětí. Funguje také jako prevence sociálního vyloučení rodičů na mateřské dovolené. Náplní programu je řada výtvarných, pohybových a vzdělávacích aktivit.“ (Kulturní centrum Maják)

5.4.4 Jak vidí mateřská centra samy matky?

Ve svém výzkumu jsem se zabývala otázkou, zda matky budují kolektivní identitu a pokud ano, zda jim tato identita usnadňuje jejich novou roli. Kolektivní identita se ve výzkumu ukázala být silně spjata právě s mateřskými centry. Všechny dotazované matky navštívily či pravidelně navštěvují mateřské centrum, a proto mohly z vlastní zkušenosti popsat fungování center a jejich přínos pro ně samotné.

Naprostá většina matek popisuje mateřské centrum jako místo primárně určené potřebám dětí a nikoli matek. Navštěvují centra z důvodu rozvoje dítěte, ale samy v návštěvě center přínos příliš nespátřují.

„...no jako já tam chodim do herničky s Eliškou. Má to tam ráda...ale jako že by mě to něco dávalo to ne. S těma matkama se tam bavim, ale to musim...“ (Bára)

Matky v rozhovorech oceňují bohatý program pro děti a činnosti center si váží, ale mateřská centra nevnímají jako místo, kde by se mohly samy realizovat. Je to pro ně místo, které jim pomáhá uniknout od každodenního stereotypu celodenní péče o dítě. Centrum je místo, kde se může jejich dítě dostat do kontaktu s ostatními dětmi a rozvíjet se. To že centra nejsou více zaměřená na zájmy matek, ženy nereflktují negativně. Do center se dle jejich názoru chodí kvůli dětem a nikoli, aby se pobavila matka.

V centrech je možné navázat vztahy s ostatními matkami, což některé ženy vítají a jiné se tomu snaží vyhnout. Ty, které odmítají vztah s ostatními matkami z centra na jiné než zdvořilostní rovině, většinou argumentují tím, že jediným společným zájmem jsou děti. Stavět vztah na jediné podobnosti se jim nelíbí. Na základě obav komunikačních partnerek, aby je jejich okolí nevnímalo pouze jako matky, se domnívám, že se bojí toho, že pokud navážou vztahy pouze na základě rodičovství, tak je ostatní budou vnímat pouze na základě této jediné role. Tím, že se distancují od přátelského kontaktu s ostatními matkami z center, se tak ženy zřejmě snaží demonstrovat, že nejsou pouze matkami, ale mají i jiný okruh zájmů.

„Jako já se s nima nechci bavit...já nemusim pořád mluvit jen o dítěti, kakáni a tak. Jako někdy si o tom jako ráda popovídám, ale nemůžu to slyšet pořád...někdy ty ženský maj místo mozku plodovou vodu...“ (Vlad'ka)

V tomto případě je kolektivní identita negativně vnímaná, protože ženy mají pocit, že je limituje. To, že ženy odmítají budovat kolektivní identitu matek s ostatními ženami v mateřském centru, ale neznamená, že ji odmítají zcela. Dávají přednost vztahu s ostatními matkami, se kterými byly přítelkyně již před dětmi. Vztah je budován na společných zájmech a vidění světa již před otěhotněním, nehrozí tedy, že by jeho jediným pojítkem byly děti. Staré přátelství je doplněno novým společným zájmem, který vztah upevňuje. Komunikační partnerky odmítající vztah s ostatními matkami jen proto, že jsou také matkami, budují kolektivní identitu matek jiným způsobem. Dotazované ženy jsou matkami a chtějí být matkami, jen se bojí toho být pouze matkami. Kolektivní identita je v tomto přechodovém období pro ženy podstatná především proto, že jim pomáhá vyrovnat se s jejich novým místem a dává jim pocit normálnosti. Ženy se chtějí identifikovat s ostatními matkami,

protože mají stejné zájmy a problémy a nemusí obhajovat svůj pohled na svět. Ostatní matky je chápou a není tedy potřeba se obhajovat.

„ Radši se teď stýkáme s ostatními lidma s dětma...těm jako nemusíš vysvětlovat, že musíš pořád stavět a ohlížet se na dítě. Jo no nepřipadám si jako divná a nemám pocit, že je omezují a otravují...no oni to maj úplně stejně a chápou to.“ (Helena)

Blízký kontakt ženy s ostatními matkami ovšem nemusí být pouze projevem vzájemné sounáležitosti a porozumění, ale i čistě zcela racionální. Ženy na mateřské dovolené mají volný čas i během pracovních dní, takže styk s ostatními matkami může být jedinou možností kontaktu s jinými lidmi. Vztah není tedy založen na porozumění, ale zcela na pragmatičnosti volby.

„...s některejma holkama se scházíme vlastně jen proto, že máme čas ve stejnou dobu...jako všichni jsou v práci, takže můžeš sedět doma nebo zavolat někomu, kdo má taky dítě a má čas.“ (Helena)

„...no máš pravdu, že s někým bych se normálně nebavila, ale co máš jako dělat, když nikdo jinej nemůže...na mateřský se musíš scházet s lidma na mateřský, protože maj čas jako ty...“ (Alena)

5.5 Shrnutí zjištění

Ve výpovědích mých komunikačních partnerek je možné nalézt několik typů symbolických hranic. Dotazované ženy se vymezovaly vůči bezdětným ženám na základě morálních kritérií. Bezdětná žena byla ve výpovědích popisována jako neúplná a komunikační partnerky vůči ní vyjadřovaly lítost. Kromě odlišení sebe sama od bezdětných žen je možné ve výpovědích matek nalézt i popis hierarchizace, ke které dochází uvnitř skupiny matek. Matky se navzájem řadí do kategorií podle toho, jak je mateřství vykonáváno. Na základě preferované ideologie mateřství mezi sebou ženy budují hranice. Vymezováním se vůči matkám s jiným pojetím mateřství může žena bránit své vidění světa a svou identitu matky.

Komunikační partnerky období rodičovské dovolené popisovaly jako šťastné. Samy sebe prezentovaly jako dobré matky, ale zároveň se obávaly zcela přijmout označení „matka na rodičovské dovolené“, aby je jejich okolí nevnímalo pouze jako matky. Komunikační partnerky ve svých výpovědích zdůrazňovaly, že se staly matkami, ale jsou

stále stejné osobnosti se stejnými zájmy a koníčky. Partneři dotazovaných žen byli v rozhovorech většinou popisováni jako vzdálení živitelé rodin, kteří se na chodu domácnosti příliš nepodílí. Toto rozdělení rolí během doby rodičovské dovolené ženy popisovaly jako přirozené a nekriticky ho přijímaly.

Volby dotazovaných žen v oblasti kombinace práce a rodiny byly ovlivněny několika faktory. Komunikační partnerky byly silně ovlivněny tradičním pojetím rodičovské dovolené a navíc reflektovaly, že jako ženy cítí povinnost být s dítětem doma a pečovat o něj. Jejich volby nejsou tedy vždy jejich ideální preferencí. Při svých volbách jsou ovlivněny jak institucionálními podmínkami, tak dopadem své volby na svou rodinu. Na volby komunikačních partnerek má především vliv, jakou ideologií mateřství preferují. Dotazované vysokoškolačky vyjadřovaly názory liberální ideologie mateřství a naopak odmítaly ideologii intenzivního mateřství. Rozdíl ve výpovědích komunikačních partnerek dle jejich dosaženého vzdělání byl, ale nelze ho chápat pouze jako důsledek vzdělání. Dotazované ženy s vysokoškolským a bez vysokoškolského vzdělání zastávají jiné ideologie mateřství. Komunikační partnerky ve svých výpovědích reflektovaly, že rodičovská dovolená může být stereotypní. Část z nich se proto snažila udržet své znalosti z oboru, a to jak prací z domova, tak pokračováním ve studiu. Důvody částečného opuštění domácí sféry byly většinou stesk po světě dospělých a pocit izolovanosti.

Časopis Maminka prezentovanými články podporuje nerovnosti rozdělení rolí v domácnosti a navíc je legitimizuje lidskou přirozeností. Místo aby měl emancipační důsledky, vyvolává v matkách pocit nedostatečnosti, protože prezentovaný ideál matky je v jistých ohledech roven ideálu superženy. Matka je prezentována jako bytost, která zvládá práci i kariéru současně a navíc je schopna orientovat se v problematice zdraví a výchovy. K tomu ještě skvěle vypadá. Mateřský svět je tedy do značné míry zkreslený a ideál matky v něm prezentovaný je ve skutečnosti nedosažitelný. Ženám je přesto předkládáno, že toto je reálná podoba mateřství a většina žen ho tímto způsobem praktikuje.

Na rozdíl od časopisů pro ženy mateřská centra v ženách nevyvolávají pocit nedostatečnosti a vlastní neschopnosti, ale snaží se ukázat, že jejich problémy jsou zcela běžné. Ženy jsou v centrech vnímány jako matky a jiné jejich role zde nejsou příliš zohledňovány. Největší význam mají centra především z hlediska narušení každodenního stereotypu žen na rodičovské dovolené a jejich funkce prvního místa socializace dětí. Kolektivní identita je v tomto přechodovém období pro ženy podstatná především proto, že jim pomáhá vyrovnat se s jejich novým místem a dává jim pocit normálnosti. Část žen odmítá budovat kolektivní identitu s ostatními matkami pouze na základě mateřství. Tyto ženy

upřednostňují blízký kontakt s matkami, se kterými byly přítelkyně již před těhotenstvím. Je to způsobeno pravděpodobně tím, že se obávají redukováného vidění své osoby pouze jako matky.

6 Diskuze a závěr

Povaha mého výzkumu mne neopravňuje formulovat obecné závěry, nicméně nelze přehlédnout, že má zjištění odpovídají některým závěrům a zjištěním jiných autorů. Cílem práce bylo zjistit, podle čeho komunikační partnerky na rodičovské dovolené orientují své životní volby a jak se vymezují vůči pracujícím matkám a bezdětným ženám. Jak se ukázalo, na volby komunikačních partnerek mělo určitý vliv i jejich dosažené vzdělání, ale jako zcela dominantní se ukázala preferovaná ideologie mateřství. To, jak ženy definují matku a chápou náplň této role, je určující pro jejich životní volby. Toto zjištění podporuje tvrzení Hattery, že ideologie, kterou žena zastává je důležitější než další demografické údaje [2001]. Volby komunikačních partnerek v oblasti rodiny a práce jsou také silně ovlivněny normami dané společností. Model péče o dítě rodiče často automaticky podřizují tradičnímu modelu, který ve společnosti převládá a je všeobecně uznáván jako nejlepší. Ve společnosti je tedy silně zakotveno, jak by mělo vypadat dělení rolí mezi mužem a ženou. Kromě zakořeněných norem společnosti genderové uspořádání ovlivňuje také přístup státních institucí k otázce genderových rolí. To je v souladu s kulturním přístupem Pfau-Effingerové, který volby žen spojuje s kulturní teorií zakotvenou v kulturní tradici dané země [2004].

Kombinace práce a rodiny komunikační partnerky vnímaly jako osobní záležitost a nereflekovaly, že se jedná o celospolečenský problém. Obecně lze říci, že dotazované ženy často strukturální omezení vnímaly jako dané a přirozené. Tento jejich přístup je utvrzoval v tom, že dané uspořádání rolí v rodině je v dané situaci nejlepší a jiné řešení pro ně bylo buď příliš náročné, nebo přímo nereálné. Ke stejnému zjištění došla i Křížková, která tvrdí, že čeští rodiče nekriticky přehlíží, že kombinace práce a rodiny je závažný problém, se kterým by jim měl pomoci stát. Protože tento problém není součástí společenského diskurzu v České republice, nevnímají ho tak ani čeští rodiče [Křížková 2007]. Stejně nekriticky komunikační partnerky přijímaly fakt, že muž zastává roli živitele, který příliš neparticipuje na péči o domácnost a dítě. Ve společnosti dochází k emancipačním pokrokům, ale stále převládá názor, že během rodičovské dovolené je přirozené, že muž živí rodinu a žena zůstává v domácnosti.

Na základě výpovědí komunikačních partnerek lze také zpochybnit preferenční teorii Hakimové, která tvrdí, že volby žen jsou zcela výsledkem jejich preferencí [1996]. Volby žen

nejsou téměř nikdy výsledkem jejich ideálních preferencí a jsou silně ukotveny v kultuře a podléhají vnějším vlivům. Komunikační partnerky byly omezeny nejen strukturálními podmínkami, ale také zájmy svých blízkých, které jsou pro jejich uskutečněné volby klíčové.

Zabývala jsem se také budováním symbolických hranic v mateřském světě. V této oblasti jsem žádný předchozí výzkum nenalezla, není tedy možné provést srovnání. Za zajímavé považuji především to, že velmi podobné postupy, které při budování hranic a hierarchizaci používaly komunikační partnerky, lze nalézt i ve výzkumu Rachel Shermannové, který probíhal ve zcela odlišném prostředí [Shermann 2005]. Symbolické hranice lze tedy pravděpodobně hledat i v prostředí, kde není zřejmý rozdíl mezi sociálními skupinami.

Dle některých výzkumů [Křížková a kol. 2011] má zásadní vliv pro volby žen v oblasti kombinace práce a rodiny jejich postavení v zaměstnání. Ženy v řídicích funkcích a podnikatelky často jednájí zcela odlišně od ostatních žen. Vytváří si strategie a své volby velmi racionálně zvažují. Mezi mými komunikačními partnerkami žádná vysoce postavená žena nebyla, což výsledky mohlo samozřejmě ovlivnit. Navíc všechny dotazované ženy bez ohledu na své vzdělání a kvalifikaci označily samy sebe jako ženu preferující rodinu. Tento fakt mohl výsledky také ovlivnit. Pokud by v souboru byly komunikační partnerky, jejichž preferencí je kariéra, mohly být výsledky různorodější. Více než dosažené vzdělání jsem tedy měla zohlednit pozici, na které komunikační partnerky pracovaly.

7 Použitá literatura

1. ALLEN, M., HAWKINS, A. J. 1999. „Maternal Gatekeeping: Mother’s Beliefs and Behaviors that Inhibit Greater Father Involvement in Family Work“. *Journal of Marriage and the Family*. 61: 199–212.
2. ARENDELL, T. 1999. *Hegemonic Motherhood: Deviancy Discourses and Employed Mothers’ Accounts of Out-of-School Time Issues*. Working Paper No. 9. Center for Working Families, Berkeley: University of Kalifornia.
3. ARENDELL, T. 2000 ‘Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade’s Scholarship’, *Journal of Marriage and the Family* 62(4): 1192–207.
4. BADINTER, E. 1998. *Materská láska*. Bratislava: Aspekt.
5. BÁRTLOVÁ, Petra. Některé aspekty identity matky. *Československá psychologie*. 2007, č. 3, s. 301-310.
6. BARTOŠOVÁ, Michaela. Životní dráhy prvorodiček po třicítce: proč mít dítě později?. *Gender, rovné příležitosti*, výzkum, Praha, Sociologický ústav AV ČR. ISSN 1213-0028, 2007, vol. 8, no. 2, s. 75-81.
7. BECK, U. 2000. *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
8. BENEŠOVÁ, V. 2001. „Současné demografické změny podle výsledků sociologických výzkumů.“ *Demografie*, Vol. 43, No. 2: 111–124.

9. BERGER, P., LUCKMANN, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Pojednání o sociologii vědění. Brno: CDK.
10. BROWN, Ivana. *Ambivalence of Motherhood Experience: Maternal Narratives in Popular Culture*. New York: American Sociological Association, 2007.
11. BUTLER, J. (2003). *Trampoty s rodou. Feminismus a podryvání identity*. Bratislava: Aspekt.
12. CANNOLD, L. 2005 *What, No Baby? Why Women are Losing the Freedom to Mother, and How They Can Get it Back*. Fremantle: Curtin University Press.
13. CROMPTON, R., HARRIS, F. 2000. „Explaining women s employment patterns: „orientations to work“ revisited“ In *British Journal of Sociology*. 49(1), 1998.
14. ČASOPIS MAMINKA čísla 2,4,6,8,10 ročník 2011. Praha: Mladá fronta.
15. ČERMÁKOVÁ M. 1997. „Postavení žen na trhu práce.“ *Sociologický časopis*, roč. 33, č. 4.: 389–404.
16. ČSÚ. Změny ve struktuře domácností se zaměřením na rodiny s malými dětmi a domácností jednotlivců [online]. 2010 [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/7777002E1CBD>
17. DISMAN, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. 374 s
18. DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š. 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Sociologické studie/Sociological Studies 07:7. Praha: SOÚ AV ČR, v. v. i.
19. DUDOVÁ, R. 2008. *Promarněná šance na změnu: zhodnocení reformy rodičovského příspěvku*. In KRÍŽKOVÁ, A., et al. *Práce a péče: proměny "rodičovské" v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 163 s.
20. FOUCAULT, Michel. 1994. „Řád diskursu.“ Pp. 7–39 in Michel Foucault. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Nakladatelství Svoboda
21. GILLESPIE, R. 2000 ‘Disbelief, Disregard and Deviance as Discourses of Voluntary Childlessness’, *Women’s Studies International Forum* 23: 223–34.
22. GOFFMAN, E. (1999): *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon
23. GJURIČOVÁ, Š. Žena na mateřské dovolené. *Psychologie dnes*. 1999, č. 2, s. 8-10.
24. GJURIČOVÁ, Š. (2003). *Sociální konstruování a narativní terapie*. In Š. Gjuričová & J. Kubička. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*, s. 29-46.
25. HAKIM, C. 1996. „The Sexual Division of Labour and Women's Heterogeneity“ In *The British Journal of Sociology*, Vol. 47, No. 1. (Mar., 1996), pp. 178-188.
26. HAKIM, C. 2000. *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.
27. HAMPLOVÁ, D. 2003. Vstup do manželství a vzdělání českých žen: generace 1952-1982. In HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy. Vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
28. HAŠKOVÁ, Hana 2005. “Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu”. *Gender, rovné příležitosti*, výzkum 6 (1): 22-27.
29. HATTERY, A. 2001. *Women, Work, and Family: Balancing and weaving*. Sage publications
30. HENDL, J. 1999. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum. 278 s.
31. HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha : Portál. 407 s.
32. HOCHSCHILD, A., MACHNUNG, A. 1990. *The Second Shift – Working parents and the revolution at home*. London: Judy Piakus Publishers.

33. HOUSTON, D. M., MARKS, G. 2005. „Working, Caring and Sharing: Work Life Dilemmas in Early Motherhood.“ Pp. 80–105 in Houston, D. M. (ed.). *Work Life Balance in the 21st Century*. New York: Palgrave, Macmillan.
34. IRELAND, Mardy. *Reconceiving women. Separating motherhood from the female identity*. New York: The Guilford Press, 1993.
35. JANOUŠKOVÁ, Klára a Lukáš SEDLÁČEK. *Jiné mateřství*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 6, 1, od s. 19–22, 4 s. ISSN 1213-0028. 2005.
36. JENKINS, Richard. *Social Identity*. London, New York: Routledge, 2004.
37. KANTOROVÁ, V. 2004. „Education and Entry into Motherhood: The Czech Republic during State Socialism and the Transition Period (1970–1997).“ *Demographic Research, Special Collection*, Vol. 10, No. 3: 245–273.
38. KITZINGER, S. 1993. *Ourselves as Mothers*. Toronto: Bantam Books
39. KOHLER, H. P., BILLARI, F. C., ORTEGA, J. A. 2002. „The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s.“ *Population and Development Review*, Vol. 28, No. 4: 641–680.
40. KŘÍŽKOVÁ, Alena, Hana MAŘÍKOVÁ, Hana HAŠKOVÁ a Lenka FORMÁNKOVÁ. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: Slon, 2011.
41. KŘÍŽKOVÁ, A. 2007. „Nepříliš harmonická realita. Rodičovské kombinace práce a péče v mezích genderové struktury současné české společnosti.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 8 (2): 60–67.
42. KŘÍŽKOVÁ, A., HAŠKOVÁ, H. 2003. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. SÚ AVČR.
43. LAMONT, M., THÉVENOT, L. *Rethinking Comparative Cultural Sociology. Repertoires of evaluation in France and the US*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
44. LAMONT, M. *Money, Morals and Manners. The Culture of the French and the American Upper- Middle Class*. Chicago and London: The University Chicago Press, 1994.
45. LAMONT, M., MOLNAR, V. The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*. Vol. 28, 2002.
46. MCDONALD, P. 1997. „Gender equity, social institutions and the future of fertility.“ In Cosio-Zavala, M.-E. ed. *Women and Families: Evolution of the Status of Women as Factor and Consequence of Changes in Family Dynamics*. Paris: CICRED.
47. MAHER, JaneMaree a Lise SAUGERES. To be or not to be a mother?: Women negotiating cultural representations of mothering. *Journal of Sociology*. 2007, vol. 43, 5- 21.
48. MAHER, J. and M. DEVER (2004) ‘What Matters to Women: Beyond Reproductive Stereotypes’, *People and Place* 12(3): 7–12.
49. MAŘÍKOVÁ, H. 2008. „Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 9 (2): 45–55.
50. MATĚJČEK, Zdeněk. *Radosti a strasti*. Praha: H & H, 1994.
51. MEADOVÁ, Margaret. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.
52. MPSV. Státní sociální podpora [online]. 2009 [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2>
53. MPSV. Mateřská i rodičovská dovolená jsou v ČR delší než jinde v Evropě [online]. 2008 [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5917>
54. NEŠPOR, Z., VEČERNÍK, J. (eds.) 2006. „Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie“. *Sociologické studie* 06/1. Sociologický ústav AV ČR.

55. PFAU-EFFINGER, B. 2004. *Development of culture, welfare states and women's employment in Europe*. Aldershot, Hants, England ; : Ashgate. 217 s.
56. RABUŠIC, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Slon.
57. SILVERMAN, David. 2005. *Ako robíť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.
58. REINHARTZ, S. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford: Oxford University Press.
59. SHERMAN, Rachel. Producing the superior self: Strategic comparison and symbolic boundaries among luxury hotel workers . *Etnography*. 2005, vol. 6, s. 131-158.
60. SIMERSKÁ, L., SMETÁČKOVÁ, I. (2000). Pracovní a rodinná praxe mladých lékařek. *Sociologické texty SP 00:7*. Praha: SOÚ AV ČR.
61. SIROVÁTKA, T. (ed.). 2002. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: MU.
62. SIROVÁTKA, T. 2006. *Rodina a reprodukce versus zaměstnání a role sociální politiky*. In Sirovátka et al. 2006. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno.
63. STRAUSS, A., J. CORBINOVÁ. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
64. TABERY, P. 2007. *Reprezentace různých forem rodinného a pracovního života v ženských a mužských časopisech*. Praha: Sociologický ústav AV.
65. VÁVRA, Martin. *Tři přístupy k analýze diskurzu - neslučitelnost nebo možnost syntézy?*. In Tichý, Radek (ed.). *Miscellanea Sociologica 2006*. 1. vyd. Praha : Fakulta sociálních věd UK, 2006, s.
66. WILLIAMS, J. 1999. *Unbending Gender: Market Work and Family in the Twenty first Century*. New York: Oxford University Press.
67. WITZEL, A. 2000. „ The problem- centered interview.“ *Forum: Qualitative Social Research* 1 (1).

8 Webové stránky mateřských center:

www.rcletna.cz

www.JAHODAWEB.CZ

www.kcmajak.cz

<http://kckampa.eu>

www.novatrojka.cz

9 Seznam příloh

Příloha č. 1: Použité kódy při analýze rozhovorů (seznam)

Příloha č. 2: Použité kódy při analýze časopisu (seznam)

Příloha č. 3: Použité kódy při analýze internetových stránek (seznam)

Příloha č. 4: Ukázka paradigmatického modelu (text+ tabulka)

10 Přílohy

Příloha č. 1: Použité kódy při analýze rozhovorů (seznam)

Symbolické hranice:

1. lítost
2. morálka
3. obhajoba sebe sama
4. špatné matky
5. vztah s jinými matkami
6. kdo jsme my
7. kdo jsou oni

Volby:

1. racionální kalkulace
2. emocionální kalkulace
3. rodinná situace
4. tradice
5. vnější omezení
6. ideální podoba
7. celodenní péče o dítě
8. dobro dítěte

Prožívání rodičovské dovolené:

1. dobrá matka
2. jsem více než matka
3. naprosté štěstí
4. kompletní osobnost
5. podceňování sebe sama
6. hloupnutí a zapomínání
7. relaxace a odpočinek
8. vyčerpanost
9. osamělost
10. seberealizace
11. pomoc partnera
12. paní svého času
13. všechno je na mě
14. tak to prostě je
15. dítě je nejdůležitější
16. vlastní přání

Práce a rodina:

1. stesk po práci
2. spokojenost s náplní práce
3. obhajoba svého návratu
4. pocit vyloučení
5. profesní stagnace
6. výčitky svědomí
7. reakce okolí
8. finanční situace
9. pomoc okolí
10. školky a chůvy

Příloha č. 2: Použité kódy při analýze časopisu (seznam)

Mateřství:

1. dobrá matka
2. žena je matka
3. biologické zdůvodnění
4. umělé oplodnění
5. štěstí
6. emocionální popisy

Role ženy:

1. zdraví ženy
2. zdraví dítěte
3. životní styl
4. děláte to dobře?
5. vývoj dítěte
6. zanedbání péče
7. zvládám vše sama
8. kariéra
9. super žena

Vztah s partnerem:

1. atraktivní vzhled
2. odcizení
3. rozdělení rolí
4. nekompetentní muž
5. tradice

Příloha č. 3: Použité kódy při analýze internetových stránek (seznam)

Hlavní funkce:

1. integrace matky
2. vzájemná výpomoc matek
3. jsi normální
4. socializace dětí

Vzdělávací činnost:

1. výchova dítěte
2. ideál versus realita
3. skutečně pro dospělé

Ostatní činnosti:

1. sdílení
2. pochopení
3. seberealizace
4. tady jsem doma

Příloha č. 4: Ukázka paradigmatického modelu (text + tabulka)

T: No a ovlivnilo to třeba nějak tvý plány do budoucna?(řeč je o mateřství) Přemejšlíš teď o něčem jinak?

R: Ne u nás tím že to bylo plánovaný všechno...jakoby že jsme věděli dobře do čeho dem protože ty lidi vokolo sebe máme a jako prostě jsme to tak jako chtěli takže jsme prostě tušili že to jako nějak bude a že jako člověk nebude chodit do práce a tak. Spíš jsem nevěděla co všechno u toho budu zvládat nebo nebudu...no a na konec je to asi takový jaký jsem to zhruba čekala že u toho něco zvládám ačkoli je to náročný ale aby člověk trošku nezhloupnul tak je potřeba aby si udržel ty svý koníčky a aby si když ještě má možnost...s dvěma dětma už to určitě nepude ale s tím jedním jak je ještě malý tak jako jde dělat něco do tý práce aspoň trošku. Tak to jsem si chtěla ještě udržet ale nevěděla jsem jestli to pude ale nakonec to jde. Ačkoli naše dítě je extrémně uplakaný a extrémně na mě závislý což všechny děti nejsou a to naše prostě je tak i tak to jde že jsem byla docela překvapená že se to jako dá...samozřejmě jako s podporou manžela s podporou mojí rodiny a jeho rodiny ačkoli tý se radši straním (smích)...ale jako by že mamka je teďka v důchodu vlastně teďka i tchýně šla do důchodu takže bez toho by se to určitě nedalo protože kdybych tady byla s nim doma tak jsem úplně bez šance...

T: A ty máš teda pocit že se na mateřský hloupne?

R: Jo hodně (smích)...jako významně jako už v těhotenství se hloupne a člověk si myslí že ho to přejde až porodí ale ne...

T: A jak se to projevuje?

R: Jak se to projevuje? Jak myslíš na spoustu věcí tak ten mozek už je jako fakt utahanej to je jedna věc opravdu jak nespíš a když to dítě jako náhodou usne tak ty se snažíš něco rychle vyprat nebo něco udělat něco uklidit nebo udělat něco do práce když teda pracuju tak zavolat klientovi zavolat babičce něco co si prostě předtím nemohla stíhat...a ten mozek jako pracuje dost na plný obrátky a myslím si že to jako dost nezvládá že to není jako když přijdeš z práce vypneš tak to jako nefunguje...to dítě máš furt u sebe a vypneš když vono náhodou spí..

T: mhmmm...

R: ... a druhá věc že strašně ztratíš ty profesní zkušenosti strašně rychle to jsem byla překvapená jak strašně rychle že mi třeba jako šéf volal a chtěl něco poradit a já jsem si musela znovu najít ty papíry a to jsem ten projekt psala a ten program jsem znala velmi dobře a stejně jsem si musela najít ty papíry a najít si to co jsem...že jsem to jako fakt zapoměla už třeba za měsíc jo...

T: ...ty si půl roku na mateřský jo?

R: ... no tak já jsem skončila mateřkou kterou máš vlastně čtrnáct dní nebo šest tejnů před porodem šest tejnů já jsem byla na sedm tejnů a pak si skoro šest měsíců na mateřský...no a já jsem vlastně měla pocit že vlastně už když se narodilo což jsem byla dva měsíce z práce a už tou dobou jako to člověk zapomene...že jako jak něco běžně zapomínáš tak to víš a nemusíš se na to koukat ale jakmile myslíš na něco úplně jiného a vůbec to nepoužíváš tak to prostě zapomeneš a já jsem byla fakt překvapená jak strašně rychle to zapomeneš...až mě to vyděsilo skoro.

Otevřené kódování:

*„Ne u nás tím že to bylo plánovaný všechno...jakoby že jsme věděli dobře do čeho dem protože ty lidi vokolo sebe máme a jako prostě jsme to tak jako chtěli takže jsme prostě tušili že to jako nějak bude a že jako člověk nebude chodit do práce a tak. Spíš jsem nevěděla co všechno u toho budu zvládat nebo nebudu...“ – **Představa***

*„...no a na konec je to asi takový jaký jsem to zhruba čekala že u toho něco zvládám ačkoli je to náročný.“ – **Realita***

*„...aby člověk trochu nezhloupnul tak je potřeba aby si udržel ty svý koníčky...“ – **Hloupnutí***

*„samozřejmě jako s podporou manžela s podporou mojí rodiny a jeho rodiny ačkoli ty se radši straním (smích)...ale jako by že mamka je teďka v důchodu vlastně teďka i tchýně šla do důchodu takže bez toho by se to určitě nedalo protože kdybych tady byla s nim doma tak jsem úplně bez šance...“ – **Pomoc blízkých***

*„Jak myslíš na spoustu věcí tak ten mozek už je jako fakt utahanej to je jedna věc opravdu jak nespíš...“ – **Vyčerpání***

*„...když to dítě jako náhodou usne tak ty se snažíš něco rychle vyprat nebo něco udělat něco uklidit nebo udělat něco do práce když teda pracuju tak zavolat klientovi zavolat babičce něco co si prostě předtím nemohla stíhat...“ - **Vyčerpání***

*„...a ten mozek jako pracuje dost na plný obrátky a myslim si že to jako dost nezvládá...“ - **Vyčerpání***

*„...když přijdeš z práce vypneš tak to jako nefunguje...to dítě máš furt u sebe a vypneš když vono náhodou spí...“ - **Vyčerpání***

*„... a druhá věc že strašně ztratíš ty profesní zkušenosti strašně rychle to jsem byla překvapená jak strašně rychle že mi třeba jako šéf volal a chtěl něco poradit a já jsem si musela znovu najít ty papíry a to jsem ten projekt psala a ten program jsem znala velmi dobře a stejně jsem si musela najít ty papíry a najít si to co jsem ...“ - **Profesní stagnace***

„...no a já jsem vlastně měla pocit že vlastně už když se narodilo což jsem byla dva měsíce z práce a už tou dobou jako to člověk zapomene...“- **Zapomínání**

„...že jako jak něco běžně zapomínáš tak to víš a nemusíš se na to koukat ale jakmile myslíš na něco úplně jiného a vůbec to nepoužíváš tak to prostě zapomeneš...“- **Profesní stagnace**

„...já jsem byla fakt překvapená jak strašně rychle to zapomeneš...až mě to vyděsilo skoro. „- **Zapomínání**

Kategorizace pojmů:

Kategorie	Subkategorie	Dimenze
Hloupnutí	Zapomínání	rychlost
	Profesní stagnace	časový průběh
	Přepřacovanost	Míra
	Únava	Míra
Boj s hloupnutím	Snaha pokračovat v práci	
	Udržet si koníčky	
Pomoc blízkých		

Axiální kódování:

Příčinná podmínka → Jev → kontext → intervenující podmínky → strategie jednání → následky

Celodenní péče o dítě → Hloupnutí

Vlastnosti péče o dítě

Únava

Přepřacovanost

Zapomínání

Profesní stagnace

Konkrétní dimenze hloupnutí

rychlost: během několika měsíců

intenzita: vysoká

průběh: počátek již v těhotenství

Kontext zvládnání hloupenutí:

Pokud ženě pomáhají blízcí

Pokud má jen jedno dítě

Strategie zvládnání hloupenutí:

Udržet si původní koníčky

Pokračovat v práci

Odreagovat se mimo mateřské povinnosti

Intervenující podmínky:

Možnost pracovat na částečný úvazek (vstřícnost zaměstnavatele)

Rodinná situace ženy